

БОРИС П. КУЮМДЖИЕВ

ДИПЛОМАТИЧЕСКА
И МАТЕРИАЛНА
ПОДКРЕПА ОТ РУСИЯ
НА БЪЛГАРИЯ
ПО ВРЕМЕ
НА БАЛКАНСКАТА
ВОЙНА — 1912-1913 г.

РУСКИ ДОБРОВОЛЦИ
И ПРОЯВЕНА ХРАБРОСТ
ОТ ТЯХ

ИЗДАТЕЛСТВО НА НАЦИОНАЛНИЯ СЪВЕТ НА ОТЕЧЕСТВЕНИЯ ФРОНТ

София — 1968 г.

На покойния ми баща ПАНАЙОТ
АНАСТАСОВ КУЮМДЖИЕВ, полков-
ник, участник в Балканската война ка-
то началник-щаб на 2/4 пехотна бригада,
прославена в боевете при Селиолу, Ка-
раагач и Чонгора.

У В О Д

Радостта на обединения български народ от Санстефанския мирен договор бе временна. Безпощадният Берлински трактат от 1878 г. унищожил мечтата за единна България — включваща цялото етническо отечество. Възходът на България бе прекъснат, а славата на Русия — засенчена. Англичани, австрийци и германци не искаха силна и единна България, като с това спъваха развитието на руската политика по отношение на Средиземноморието.

Берлинският конгрес провали хубавото дело от Сан Стефано, като не гарантира умиротворяване на Балканите. Русия, която понесе скъпи жертви в Освободителната война и изразходва огромни материални средства, бе оскъргбена и лишена от признание и компенсация. Но в съзнанието на народните маси, особено в България, Русия се считаше за изпитан защитник на славянското население. Спасителната мисия на Русия предизвикваше непринудени чувства на обич и признателност. По отношение на Балканите руската дипломация спазваше традиционната политика на закрилник на националноосвободителното движение, с което способствуваше за разлагане на Османската империя. Ръководните кръгове в Русия полагаха усилия за сплотяване на славянските народи от Балканите¹.

Славянско единение на Балканите можеше да се осъществи само под егидата на Русия. Идеята за Балкански съюз бе внушена от България, за което държавният глава направи официално посещение в Петербург в началото на 1910 година. Тази инициатива бе посрещната благоклонно в руските управляващи кръгове.

Благосклоно

¹ Василев, Васил. Балканската война и тесните социалисти сп. „Ново време“, кн. 4, 1958, с. с. 50—51.

винена в неискрен неутралитет, бяха задържани под знамената 300 000 войници за срок от четири месеца. С този ход се респектираха предимно Австро-Унгария и Румъния, които бяха мобилизирали част от войските си. Това беше голяма жертва от страна на Русия, която въпреки превъоръжаването, обременени бюджета си с извънредни разходи — задържането на подлежащите набори за уволнение — с няколко стотин милиона рубли.¹

Тези извънредни мерки на Русия предизвикаха недоволство в Лондон и Виена. За готовността на императорското правителство да защити интересите на България пълномощният ни министър в Петроград пише.

„Аз не знам случай, в който при най-големи мъчности да не ни се оказва помощ, когато тази помощ се искаше.“²

На дипломатическата и моралната помощ от страна на Русия и българският народ отговаряше с топли чувства. За манифестацията в София, по случай обявяване война на Турция на 5 октомври 1912 година 8 часа вечерта, военният кореспондент на в. „Утро России“ разказва:

„... да живее Русия — дълго звучи пред руската мисия и нашият посланик А. В. Неклюдов нееднократно излиза на балкона, за да благодари на манифестантите.“³

Българите пазеха свидни спомени за братята освободители и заобикаляха руските представители с внимание и грижи.

За симпатиите на българите Мамонтов предава и следния случай.

След като пристигнал в Стара Загора, седалището на българската Главна квартира, поради препълване на града с военни чинове, не е могъл да си намери квартира. Но приятно е бил изненадан, когато, лутайки се из града, към него се приближава гражданин — И. К. Праматаров⁴, заместник кмет на града — и му предлага да огледа неговото жилище с думите:

¹ Велчо Т. Велчев. Към погром. София, 1962, с. 83.

² Бобчев, С., С. Посоч. съч., с. 53.

³ Мамонтов, Н., П. Съ българскими войсками отъ Балканъ до Чатаджи. Москва, 1913, с. 28.

⁴ Живял дълги години в Русия, заставен да напусне България от режима на Стамболов.

„Дя русскаго офицера я готовъ служить, чемъ угодно.“¹
В София на руския военен аташе се гледа като на свой човек.

Поради наложената военна цензура и ограничения, чуждите военни аташета са затруднени в своята дейност. Полковник Ю. Д. Романовски се ползува с предимства — правят му се улеснения и се държи в хода на военните действия. За тези улеснения на руските представители помощник-главнокомандувачият генерал Михаил Савоз си спомня:

„Даже, за да не се забележи от другите, той скрито отиде на Чаталджа, защото не пусках нито един от другите аташета да отидат там. На Одрин се допусна да види пояса на обсаждането, когато другите военни аташета искаха да отидат, но не ги пусках. А руският военен аташе, по един таен начин биде промъкнат да отиде и види, как са разположени войските.“²

В началото на месец март 1913 година в Петроград пристигна генерал Радко Димитриев с тайна мисия. По този повод вестник „Молва“ съобщава:

„Генерал Радко Димитриев, както е вече вероятно известно, е дошъл в Петроград, за да се реши съдбата на Цариград.

Българите затуй не взели с пристъп Чаталджа, защото вземането ѝ водело към Цариград. И преди да отидат в Цариград, те желаели да знаят какво ще стане с него, ако го вземат.“³

А сондажите на военния ни аташе в Петроград майор Борис Сирманов — да закупи 28 тежки полски оръдия, с комплект снаряди и молба за предоставяне на два броненосца и два линейни крайцера или миноносци на Българския военноморски флот за временно ползуване, Императорското правителство ги отклони. Такава помощ не можеше да се даде поради строгия неутралитет и възприетата руска политика — България да се стреми към

¹ Мамонтов, Н., П. Посоч. съч., с. 48.

² Доклад на парламентарната комисия. Държавна печатница С. 1919 с. 277.

³ Бобчев, С., С. Посоч. съч., с. с. 152—158.

мир, а не към продължение на войната с Турция. Освен това, подобна исмощ би отслабила военната мощ на Русия. Семеников, редактор на в. „Красный архив“, дава следната преценка за тези проучвания:

„Дипломатически ход, с който е била повикана Русия да встъпи във война с Турция. То е нарушение на неутралитета. Русия е непригответена за подобна акция, тъй като превъоръжаването ѝ ще стане през юли 1914 г.¹“

Истината по тайната мисия на генерал Радко Димитриев бе друга, той бе изпратен от Главнокমানдуващия да разясни искането на България за границата с Турция да бъде на линията: Родосто — Мидия, за границите на Македония и Солун.²

Обявяването на Междусъюзническата война — 16 юни 1913 година и последвалите я събития изостриха отношенията ни с Русия. На 27 юни 1913 година румънски войски нахлуха в България, но това действие бе плод на нашата упоритост и неотстъпчивост, главно на цар Фердинанд. Руският външен министър Сазонсв, нееднократно внушава българското правителство да се съгласи на корекция на Добруджанската граница и да направи отстъпка на едно малко късче земя. Това се искаше, за да може България да излезе с чест от войната и с предели много по-големи от Санстефанските. България обаче, благодарение котерийните интереси на монарха, остана неотстъпчива.

Войната разедини Балканския съюз и се премахна една от пречките, която стоеше по пътя на германския империализъм към Изток. Така Фердинанд погребва съюза, за който руската дипломация разходва много енергия и сили.

С идването на власт на Радославовото правителство политиката на България изцяло се промени и се тръгна по съветите на Австро-Унгария и Германия. България постъпи нелоялно към Русия и славянството, с което се обрече на гибел.

Неразумната политика на българските управници не

¹ Бобчев, С., С. Посоч. съч., с. 155.

² Тангилов, Петър, генерал. Спомени, ръкопис. Втора тетрадка. С. 1917.

отслаби обичта и братските чувства на руския народ. И тези чувства те скоро потвърдиха, като по време на Междусъюзническата война изпратиха у нас санитарна мисия и изпълниха молбата на правителството да се отложи изплащането на 10-милионния заем в рубли за срок от шест месеца. Този жест на братския руски народ не избягна от погледа на Васил Радославов, който с благодарност заяви:

„... абе, русите пак си остават наши добри братушки.“¹

---

¹ Бобчев, С., С. Посоч. съч., с. с. 190—220.

2. РУСКИ ПЕЧАТ, ВОЕННИ КОРЕСПОНДЕНТИ И БЪЛГАРСКА ЦЕНЗУРА

Преди Балканската война част от руското общество и дипломатите симпатизираха на Сърбия. Това бе обяснимо, защото управляващите среди се стремяха да затруднят австрийската политика и се домогваха да създадат срещу нея буфер чрез една силна Сърбия. За такава политика влияеха и някои отговорни лица от императорския двор — великият княз Николай Николаевич, женен за черногорската принцеса Милица, друг — за черногорската принцеса Ксения и трети — за сръбска принцеса

Българските управници трябваше да преодоляват фанатизма и на някои руски дипломати, като Хартвиг — пълномощен министър в Белград, сткрито водещ антибългарска политика. В Петроград бяха спечелени и някои редактори на вестници в защита на сръбската кауза, като: княз Ухтомский — редактор на в. „Петербургския ведомости“ и княз Мещерский — редактор на в. „Гражданинъ.“¹

През септември 1911 година началникът на българския генерален щаб присъствува на императорските маневри в околностите на Петроград, ръководени от великия княз Николай Николаевич. За срещата си с княза в Красно село генерал Иван Фичев пише:

„... с натъжен тон той ми каза, че ние, българите, сме пречели на сърбите да завършат своето обединение, че сме претендирали за сръбски земи и сме противодействували на всяка сръбска инициатива за угода на Австрия ...“

и великият княз завършил мисълта си с думите:

„Бързайте да се споразумеете със сърбите и не се

---

¹ Бобчев, С., С. Посоч. съч., с. с. 36 и 168.

делете от другите славяни, защото не е далеч времето, когато ще настъпят важни събития в Европа, та и вие българите да се намерите редом с вашата освободителка Русия.“¹

С обявяването на Балканската война недоверието към външната политика на България се увеличава. Руските дипломати са недоволни, че не се съобразяваме със съветите им да не се бърза с военните действия. Германия, Австро-Унгария и Италия — страните на Тройния съюз — и Румъния са уверени, че България ще бъде бита във войната.

Дори и руският военен аташе в Истанбул — полковник Леонтиев — се бе увлякъл от внушенията на младотурците и считаше поражението на българската войска за неизбежно. Той надценяваше силата на Портата, като с докладите си подведе и руските военни среди. Но в противовес на полксьвник Леонтиев, германският военен аташе в София капитан Екарт правилно прецени подготовката и духа на българската войска и даде убедителни доклади, в които ясно подчертаваше, че при война с Турция победител ще бъде българската войска. Тази преценка на капитана не се хареса на германския император и той отзова своя представител. Така се мислеше по онова време в Германия, гдето не можеше да се допусне, че реформираната от известния генерал Колмар фон дер Голц и неговите помощници турска войска може да бъде бита от малка България.²

Трудно бе да се внуши правотата на българското становище. Независимо от всичко обаче, след разгласяване на първите победи, симпатиите на руското общество минават напълно към България. В руската преса се появиха съчувствени страхове за бъдещия ход на военните действия, изразени със следните уверения:

„... да не дава бог нespoлука, но ако такава се яви Русия не ще остави България в мъчнотии...“³

¹ Фичев, Иван, генерал. Балканската война 1912—1913 г. Преживялци, бележки и документи. София, 1940, с. с. 40—45

² Вас. Ив. Немирович-Данченко. Съ вооруженнымъ народомъ, т. I. На боевыхъ поляхъ. С. Петербургъ, 1913, с. 46.

³ Бобчев, С., С. Посоч. съч., с. 102.

Привързаност към Балканския съюз и особено към България изразява министър-председателят на Русия Владимир Николаевич Коковцев, но външният министър Сергей Дмитриевич Сазонов е сдържан.

В Петроград съчувствие към България изразяват и следните общественици и публицисти:

— генерал Пьотър Дмитриевич Паренсов¹ — председател на славянското дружество — и помощникът му Платон Андреевич Кулаковски.

— Максим Максимович Ковалевски, професор и общественик.²

— А. И. Гучков, бивш председател на Държавната дума, водач на октябристите, член на управлението на Руския червен кръст, предан на българското дело.

— Приленко, професор, един от редакторите на в. „Новое время“. Посетил България и писал вдъхновени уводни статии за страната ни.

— М. В. Родзянко, председател на Държавната дума.

— Граф Михайл Михайлович Петровский Петрово-Соловьево. Доброволно сътрудничи в Руско-българския дамски благотворителен комитет.

Като покровители на България се сочат и следните общественици:

— Хомяков; Бобрински; граф Копнист; д-р Петерсен; генералите Алексей Николаевич Куропаткин, Константин Адрианович Рудановски и Беляев; адмирал Берилон и други.

Към България имат особени заслуги и публицистите: — братята М. и Б. А. Сурин — редактори-издатели на в. „Новое время“ и „Вечернее время“. Първият вестник е популярен в Русия и е меридавен орган на общественото мнение. Статиите му се четат с доверие.

— Е. А. Егоров и Александър Столипин, репортьори.

— В. И. Немирович-Данченко, известен кореспондент. Пише възторжени статии за българите и българския войник.

— Павел Николаевич Милуков, професор, редактор на

¹ Известен публицист и славянофил. Първи военен министър на България от 1879—1880 година.

В качеството си на военен комендант на Петерхоф и приближен на императорския двор има голямо влияние и прави големи услуги на България.

² Социолог, познава междусъюзническите отношения и убеден в българското право. Привърженик на делото за Върховен арбитраж. Пише статии в полза на България.

в. „Речь“. Прекарал част от професорската си деятелност в България. Пише справедливи статии в полза на България.

— С. М. Пропер, издател на в. „Биржевия вестник“ — вестник на финансовия и търговски съвет. Посетил България, проявил се неведнъж като неин приятел.

— Г. В. Комаров, редактор на в. „Святъ“.

— Александър Александрович Башмаков, редактор на „Правителствен вестник“. Бивш чиновник от Дирекцията на прасосъдието в Източна Румелия и бивш директор на народната библиотека в Пловдив. Смел защитник на България, с риск да загуби положението си.¹

Такива приятели имаше България в Русия по време на Балканската война, които решително отстояваха нейната справедлива кауза. По време на Междусъюзническата война — 1913 година, за да не се дразни общественото мнение и да не се настройва против България, редакцията на в. „Новое время“ решава да не публикува телеграми, частни или дипломатически, докато продължава войната.

Военни кореспонденти

Преди обявяване на войната, в София пристигат чужди военни кореспонденти, за да следят хода на бойните действия. Трябва да се отбележи, че интересът на европейските страни бе голям и те изпратиха в България повече от 120 свои наблюдатели, докато в Руско японската война (1904—1905 г.) операциите се следят от 25 кореспондента.

Естествено, приятелската нам Русия изпрати най-много военни кореспонденти от своите популярни вестници и списания.² Те трябваше навреме да информират руското общество за всичко по военните действия и безпрепятствено да преценяват събитията въз основа на придобит от военната наука критерий.³

Руските кореспонденти бяха приети в България като

¹ Бобчев, С., С. Посоч. съч., с. с. 35—45.

² Списък на руските военни кореспонденти и кои вестници (списания) информират е даден в Приложение № 1

³ Н. П. Мамонтов, Посоч. съч., с. 48.

близки и заобиколени с топли и искрени отношения. За обноските към тях пише началник-щабът на Главната квартира:

„Приехме ги като гости на България на театъра на военните действия и направихме всичко възможно за техния живот, като ги улеснихме с превозни средства да посетят и бойните полета, след като се привършваха операциите в даден район.“¹

Его и някои по интересни впечатления:

Кореспондентът на в. „Утро России“ — капитан Н. П. Мамонтов пристига в България през Русе. Той любопитствува да види български войници, за което му разрешават да посети две от мобилизираните дружини на 2 пехотен Искърски полк, разквартирувани в мъжката гимназия на гр. Русе. При влизането в двора на гимназията той извика:

„Но ведь это наши, наши солдаты.“

Да, нашите войници имат прилика с руските войници от южните губернии. А когато сигналистът засвирва сигнала „сбор“, Мамонтов наново е удивен и вика: „Наши сигнали.“

По-късно наш офицер обяснява на кореспондента:

„Да, всичко е Ваше — и команди и сигнали и униформата, и духът на нашите славни учители русите. Да даде Бог ние — учениците, да се покажем достойни за Вас, нашите освободители.“²

Отначало кореспондентите остават в София, докато получат необходимите документи от Главната квартира. Това извиква известно недоволство, но мерките на командването бяха продиктувани от съображения за запазване на военната тайна. Една от задачите на новосъздадената „Цензурна секция“ към Главната квартира бе — да следи дейността на военните кореспонденти и да ги подпомага в работата им. Издадено бе специално „Упътване за кореспондентите“, в което се уясняваше кои сведения се считат за „военна тайна“. Упътването бе преведено на французки език и раздадено на военните кореспонденти за спазване. Изготвено бе и ръководство „Правила за работата на военните кореспонденти“, в които се посочваха

¹ Фичев, Иван. Посоч, съч., с. 93.

² Н. П. Мамонтов. Посоч, съч., с. с. 20—21.

правата и задълженията им при обхождане на театъра на военните действия.¹

На 29 септември 1912 година Главната квартира замина за Стара Загора, но всенните аташета и кореспондентите останаха в София. Едва на 9 октомври те пристигнаха в Стара Загора, на брой около 200 души. Към тях бяха назначени за връзка полковник Константин Станчев и капитан Коста Дочев.

На 15 октомври, за да се отстранят чуждите военни наблюдатели от Стара-Загора и за да се нормализира работата в Главната квартира, всички чужденци са отправени за Мустафа паша (Свиленград) при Щаба на 2-ра обсадна армия. Само на някои изпитани в своята лоялност военни кореспонденти — предимно руснаци, се разрешава да следват щабовете на 1-ва и 3-та армия. Това предпочитане дава повод за недоволството сред останалите кореспонденти.

По заповед на помощник-главнокомандувания открити листове за свободно пътуване из целия театър на военните действия се дават на военните кореспонденти: Василий Немирович-Данченко; Паул Блок; Паул Циферер и Ернст Клайн.²

За неспазване на дадените упътвания някои кореспонденти са наказани. Така, за публикуване на сведения по съсредоточаването на някои войскови части българският вестник „Вечерна поща“ бива конфискуван. Херменгилд Вагнер, кореспондент на в. „Райхспост“, се качил на гара Търново-Сеймен (Марица) на военен транспорт и броил натоварените оръдия и друга военна техника, докато бил заловен. За тази груба проява е бил отнет откритият му лист, а сам той бил върнат в София. На Паул Циферер (в. „Нойе Фрайе Прессе“) — един от малцината кореспонденти, снабден със специален открит лист, също е отнета картата и е бил върнат в София. Излагат се и кореспондентите: Луизи Лукателли (в. „Соколо“) и Капано Фере, поради което са екстернирани. Орацио Педраци станал неудобен, доброволно напуска България.

На 22 октомври 1912 година Главната квартира се насочва за Лозенград, гдето се установява от 30 октом-

¹ Лефтеров, Христо, полковник г. щ. Балканска война. По дневника на Цензурната секция при Щаба на действащата армия. София. 1938, с. с. 78—81.

² Пак там, с. 46.

ври. Това дава повод на полковник Иван Шкойнов от Щаба на 2-ра обсадна армия да изгони от гр. Мустафа паша военните кореспонденти; оставя ги без превозни средства и покровителство. Тази негова неоправдана постъпка дава основание за недозволства и някои кореспонденти се връщат в София и напускат България. В театъра на военните действия остават 40 военни кореспонденти — към 1-ва армия — 4 души; към 2-ра армия — 23 и към 3-та армия — 13.

След атаката на Чаталджанската позиция, при Щаба на 3-та армия остават кореспондентите: полковник г. щ. фон Дрейер; капитан Н. П. Мамонтов; Вас. Немирович-Данченко; А. Березовски-Ольчински; Ал. Пиленко; щабс-капитан Семенов; Александър Стойкин и Александър Ив. Гучков.¹

Към нашата делегация, определена да води преговорите по първото примирие в с. Плая (на ез. Бююк Чекмедже) се присъединява и Ал. Пиленко — един от редакторите на в. „Новое время“. Това бе голяма чест за руските кореспонденти.

В началото на декември 1912 година, в театъра на военните действия остават само 13 кореспонденти към Щаба на 2-ра обсадна армия, от които трима руснаци — Н. С. Сурин; Ив. В. Гончаров и Александър Пойманов (в. „Живое Слово“).

За обективното осведомяване на руското общество за хода на войната и доблестта на българския войник ние дължим благодарност особено на руските кореспонденти. Вярно е, че животът и работата на военните кореспонденти бяха трудни. Но въпреки това, братските чувства, които руските кореспонденти изпитваха към българския народ, способстваха за благоприятно популяризиране на българската кауза в Русия, за заякчаване на духовните връзки между двата народа.

Военна цензура

Военните кореспонденти не харесаха някои разпоредби на цензурата и често я критикуваха. Но след като България принасяше всичко в жертва, не можеше повече да направи за тях. А и нямаше необходимите средства. Не-

¹ Лефтеров, Христо. Посоч. съч., с. с. 55—65.

мирович-Данченко е прав, когато негодува и открито изказва мнението си относно прекалената предпазливост на военната цензура. Той счита, че недопускането на кореспондентите към Чаталджа отнема възможността да бъдат оценени и изтъкнати качествата на българина чрез европейската преса. И Данченко продължава мислите си:

„... Но когато започват победите, на народа са необходими неговите герои, неговите легенди и те го примиряват със загубите и създават слава и положение на младата страна...

Младото поколение се учи от описание на подвига за свобода и независимост, а характерите се възпитават чрез разказите за лични подвизи и гибелта на героите.“¹

Вярно е, че чрез цензурата се забулваше славата на доблестните полкове — тя оставаше неизвестна за света. А победите бяха безпримерни и подвизите така блестящи, че можеше по-широко да се отворят вратите на печата.

По време на военните действия австрийската пропаганда работеше в пълен ход и сееше неверни слухове за Русия. Командуването бе в напрежение и често възбудено се поддаваше на неверните слухове. От пламенна любов към Русия се минаваше към разочарование, та дори към негодувание. Виена правеше всичко, за да намали голямата любов на българите към Русия и за подриване устоите на Балканския съюз, като често подхвърляше недомлъвката „... Ако не е Русия“ (Эсли бы не Россия).

Но руските кореспонденти не скриваха радостта си от оказаното им внимание и гостоприемство от страна на отговорните български институти, от обикновените войници и офицери.

Ето какво разказва кореспондентът Мамонтов:

„В Търново Сеймен се срещнахме с войкови части. Ръкувахме се с офицерите и внезапно се чу гръмко „ура“.

— Ура, за нашите учители — русите!

— Ура, за родната руска армия!

Трогнати от неочакваните овации, ние стиснахме ръцете на офицерите и замахаме с фуражки към тълпата запасни и бързо се отдалечихме.“

¹ Вас. Ив. Немирови-Данченко, посоч. съч., с. с. 122 и 210.

А в с. Ортакчи гостуват в Щаба на 9-та пехотна Плевенска дивизия, гдето също са приети радушно и настанени за нощуване в жилището на свещеника. За този прием Мамонтов бележи:

„ . . . За почивка не може да става дума. До късна нощ у пола се трупа народ, желаещ да види руски офицери. Много помнят руснаците още от 1878 година.“¹

Така българското население от новоосвободените земи посрещаше руските представители в своята среда. А няма малко говори и отношението на майор Тодор Гиргинов — началник на разузнавателното отделение в III-а армия и цензор — към руските кореспонденти, изпратени в Щаба на армията.

„От вас руснаците няма да има тайни. Ние няма да ви третираме като чужденци и кореспонденти. За нас вие сте руски офицери и толкова.“²

А ето какво пише Василий Немирович-Данченко за престоя си с Ал. Гучков в с. Семенли, при Чаталджанската позиция.

„Селото е една мръсна турска яма, гдето българите — офицери и лекари — не знаят как да ни подслонят. Отстъпиха своите легла, а сами отидоха да спят в оборите. . . Покриха мен и Гучков със своите шуби, като се изложиха на студа на ледените нощи и на техния ужасен вятър.“³

Но след неуспешната атака на Чаталджа вежливите отношения към кореспондентите се заменят с нескрито недоволство, загдето сами не се сецат да напуснат Щаба на 3-а армия. Режимът се променя и на 6 ноември 1912 година на кореспондентите се нарежда да не напускат с. Ерменикьой, както и да не изпращат телеграми и писма, докато не завърши Чаталджанската операция. По това време в с. Ерменикьой работят следните кореспонденти — руснаци 5 (генералщабния полковник В. Н. фон Дрейер; капитан Н. П. Мамонтов; Викторов — Топоров; В. И. Немирович-Данченко и Кузнецов (в „Голось Москвы“); французи — 2 (Людвик Надо и Рене По) и италианци — 2 (Луиджи Варцини и маркиз дьо Сегонзак).

¹ Мамонтов, Н. П. Посоч. съч., с. с. 60 и 89.

² Пак там, с. с. 108, 158 и 164.

³ В. И. Немирович Данченко. Посоч. съч., ч. II, с 90.

На 8 ноември французите и италианците напускат с. Ерменикьой на път за София, а на 19 с. м. напускат Щаба на 3-а армия и руските кореспонденти. При сбогуването си с последните генерал Радко Димитриев казва: „Вие видяхте много, можахте да оцените нашия дивен войник и сега можете да разкажете за него на нашите братя във Велика Русия.“¹

Минавайки през Лозенград, на път за София, полковник Стефан Нерезов се държи хладно към руските кореспонденти и неоснователно отказва да ги допусне на храна в офицерския стол на Главната квартира.

Но въпреки някои неприязнени отношения на наши офицери към руските военни кореспонденти, Немирович-Данченко чистосърдечно разказва:

„Към мен отношенията бяха така сърдечни, че те оскъряваха моите другари-французи.

Те рисуваха за мен, за фон Дрейер и Мамонтов карикатури, гдето французкият печат се изобразява със завързани очи, уши и уста, а ние в това време седим пред турските редути и българският генерален щаб ни показва всичките подробности.

Разбира се — преувеличение. Нас не ни пускаха, както и чужденците. . .“²

Прибирайки се в Русия, военните кореспонденти издават книги, които популяризират българската кауза сред руския народ и способствуват за заякчаване на традиционните братски чувства между руси и българи. Такива книги са:

1. Вас. Ив. Немирович-Данченко пише спомените си в книгата:

„Съ вооруженнымъ народомъ. Дневникъ корреспондента въ Болгарской армии.

I. На боевыхъ поляхъ и

II. Въ боевомъ огне.“

С. Петербург, 1913

2. Н. П. Мамонтов.

„Съ болгарскими войсками отъ Балканъ до Чаталджи.“

Москва, 1913

3. полковник г. щ. В. Н. фон Дрейер.

„Разгромъ Болгарии.“³

¹ Н. П. Мамонтов. Посоч. съч., с. 158.

² В. И. Немирович-Данченко. Посоч. съч., с. 126.

³ Лефтеров, Христо. Посоч. съч., с. 59.

В преценката за дейността на руските кореспонденти интересни са мислите на Атанас Буров — член на народната партия, отправени към Немирович-Данченко на прощалния банкет, даден му от видни наши общественици:

„Нашите войници, намиращи се в окопите, под дъжд, измъчвани от глад и жажда, и виждайки, че някой от тях пада духом, казваха:

— Руснаците търпяха за нас тези лишения в продължение на цели осем месеца.

И това даваше на нашите войници мъжество да продължат борбата с още по-голяма енергия. . .

. . . Спомняйки тези велики дела на руския народ за нас, когато решиха да изнесат на своите плещи докрай делото на освобождение на балканските християни, че с нас е винаги великият руски народ и че този народ, когато нас ще ни заплаши голяма опасност, ще ни протегне мощната си десница. *Вие бяхте нашите негласни съюзници.*

Руското обществено мнение, ръководено от журналистите, застави да се вслуша в него руската дипломация. Руските журналисти подкрепиха националното ни дело.

Дълбока признателност към руския народ. . . възторжено преклонение пред освободителния подвиг на българската армия и българския народ.¹

В тези думи на оратора се изразяват чувствата на благодарност на целия български народ към руските военни кореспонденти, които мъжествено понесоха несгоди-те на Балканската война, но добиха ценни впечатления за искрените чувства на българите към великия руски народ.

¹ В. И. Немирович-Данченко, Посоч. съч., с. с. 265 — 269.

3. МАТЕРИАЛНО ПОДПОМАГАНЕ

За да се добие представа за материалното състояние на нашата войска по време на войната, ще цитираме убедителната преценка на началника на генералния щаб — генерал Иван Фичев:

„В материално отношение мобилизираната ни армия не стоеше добре: липсваха облекло, обувки, въоръжение, обоз, коне и пр. В най-неудовлетворително отношение се намираше санитарната част, която беше лишена от достатъчно лекари, материали и главно медикаменти.“¹

Това печално състояние на тила се дължеше предимно на неуместното скъперничество на правителствата, които леко се отнасяха към тревожните сигнали на Генералния щаб.

В навечерието на войната България се изправя пред финансови затруднения — липсват извънредни кредити за посрещане на военните разходи и за доставки от чужбина. Преди мобилизацията правителството прави опит за получаване на заем от Франция, като търси съдействието на руския посланик в Париж — Александър Петрович Изволски. Доброто намерение за сътрудничество от Русия се посреща неблагоприятно от френските управници и финансови среди. Министър-председателят Ремон Поанкаре е недоволен, че Русия ходатайствува за реализиране на заема, който ще бъде използван от България за подготовка на война.

Но със собствени средства България не можеше да воюва. За да излезе от финансовите мъчнотии, правителството се обърна към Русия за помощ. Петроград посрещна нашата молба с истинска братска тревога и без особени пречки бе отпуснат заем от 10 милиона златни рубли, равняващ се на 27 милиона златни лева.² Чрез своята

¹ Фичев, Иван, Посоч. съч., с. 82.

² Велчев, Велчо, Т. Към погром. София, 1926, с. 84.

благосклонност Русия улесни финансирането на военните доставки. За заема посредници нашият пълномощен министър в Петроград С. С. Бобчев.

Със съдействието на министрите Коковцев и Сергей Димитриевич Сазонов се създава частен банков синдикат, който да извърши заема и да посочи банките, които да изготвят и сключат договорните условия. Заемът се реализира при условия: отпускат се 10 милиона рубли с лихва 5 1/2 %, комисионна 1-2% за срок от 6 месеца. Сумата се получава наведнъж или на срокове, по желание на България.

Политическите среди в Лондон и Париж изказаха незадоволство, загдето Русия взема присърце българските интереси.¹

За въоръжаването на нашите резервни опълченски полкове се почувствува нужда от пушки и патрони. Погледите отново се насочват към братска Русия и бе направена поръчка през октомври 1912 година за 50 000 нови „трилинейни“ пушки с 50 мил. патрона и 25 000 „берданови“ пушки с 22.5 мил. патрона. Доставка бе изпълнена на 18. XII 1912 година.²

За попълване на Македоно-Одринското опълчение с оръжие известният приятел на България — генерал Пьотър Димитриевич Паренсов, като председател на Славянското дружество в Петроград, успял да издействува 25 000 „берданови“ пушки с 12 мил. патрона подарък на опълчението. Стойността на това оръжие и патрони възлизаше на 3 мил. лева.³

От заловеното в Лозенград оръжие и интендантско имущество бе попълнена новоформираната 10 пехотна Беломорска дивизия. От бойното поле бе събрано ценно оръжие — изоставена артилерийска материална част, пехотно оръжие и боеприпаси. Заловени бяха и два изправни аероплана „Харлан“, германски модел, на летището при Лозенград. Армейските артилерийски работилници работеха усилено да приведат в изправност трофейното оръжие, възлизащо на над 15000 турски пушки и карабини „Маузер“ с 11 640 000 патрона. Общо се изчислява, че залове-

¹ Бобчев, с. с. София, с. 145.

² ВИА, VI, 20 г., л. л. 38—40.

³ Велчев, Велчо, Т. Пръч. съч., с. 84.

ната от нашата армия военна плячка в Балканската война възлиза на около 60 мил. лева.¹

Българската войска не бе добре попълнена и в интендантско отношение. Главното тилово управление не бе предвидило почти нищо от мирно време и не бе създадо хранителни и фуражни запаси. И тук бе повлияло грешното схващане на някои наши политици и генерали, че България е богата с храни и фураж и няма нужда от мирновременни запаси.²

Тиловото управление не предвиди и събирането на богатата реколта от Източна Тракия, както и изоставения добитък от турското население при паническото му оттегляне към Цариград. Населението бе напуснало селищата и чифлиците, оставяйки целия си жив и мъртъв инвентар. Добитъкът и птиците сновяха из запустелите села, бяха плячка на гръцкото население или се разхищаваха от недобросъвестни хора.

Липсата на съобразителност за планомерно използване на местните средства доведе до кризи в прехраната на някои наши дивизии, особено към края на 1912 година. Някои части гладуваха в продължение на дни. При това положение се наложи земеделска България да сключва сделки за доставка на зърнени храни от чужбина. За българските армии бяха открити базисни магазини в: Лозенград, Димотика, Деде Агач и Търново Сеймен, които попълваха разходните складове. Базисните магазини в Деде Агач и Димотика се попълваха по ж. п. транспорт през Западна Тракия или по море, чрез пристанището Деде Агач.

Примирието от 20. XI (3. XII) 1912 година трябваше да се използва за складиране на хранителни и бойни припаси за I, II, III и IV армии поне за два месеца. Но тази задача не бе по силите на нашия жп транспорт и войскови обози. Наложиха се търсенето на чужда помощ и наново на първо място бе Русия. За да се приведат армиите на бойни начала, бяха необходими около 5000 коня и 8000 самари.³

В началото на март 1912 година от Русия бяха доставени 3000 коня, а в началото на ноември с. г. бе уре-

¹ Мамонтов, Н., П. Посоч. съч., с. 102 и ВИА, XV, 18—Ф, л. 14—16.

² Доклад на Парламентарната изпитателна комисия. Приложение към т. 2, с. с. 76—78.

³ ВИА, VI, 1 в., г., л. 155.

дена нова покупка на още 5 000 коня, от които 600 коня за конницата и 2400 — за артилерията.¹

Трудна и деликатна бе дейността на Русия и по превозването на хранителните и други военни материали с параходи през Босфора, понеже вражеското око зорко следеше всичко. Заслуга за навременното отпускане на руски товарни кораби „Саратов“, „Херсон“ и „Киев“ има нашият консул в Одеса Кисимов. Като преодолява всички пречки от страна на военните власти, които са затруднени поради мъчнотии при товаренето и разтоварването на корабите в неудобните пристанища Деде Агач и Мидия, той успява в мисията си².

Като основно транспортно средство в Тракия се използваха железниците. Използувани са при максимално напрежение, но бяха затруднени поради недостиг на каменни въглища. Правителството бе отново в затруднение и повторно моли за руска интервенция. По това време и Русия изпитва недостиг от въглища. Правителството имаше сведения, че руски транспорт с каменни въглища от Англия е на път през Гибралтар към о. Малта. Въглищата бяха за военноморския флот, затова министърът адмирал Берилев бе замолен да разреши разтоварването на един от руските кораби в пристанище Деде Агач. Адмиралът с готовност се отзова на молбата на военния ни аташе в Петроград и корабът „Марс“, с 5000 тона каменни въглища „кардиф“, акустира в Деде Агач. Разтоварването трябваше да се извърши за 10 дни. Така руските моряци помогнаха на железопътния ни транспорт и допринесоха да не спре работата в мелницата за брашно при Деде Агач, която гореше каменни въглища. Така бе осигурено снабдяването с брашно на войските ни при Булаир и Чаталджа. Въглищата бяха разтоварени в първите дни на месец декември 1912 година.

В Деде Агач с руски кораби бе стоварено голямо количество брашно, овес, ечемик, пресовано сено и други припаси. През март 1913 година корабът „Александър II“ превози от Русия хранителни припаси и колети, подарени от Червения кръст. Същият кораб разговари и минерално масло.³

¹ Пак там, 20 г, л. л. 115, 323 и 332.

² Бобчев, С., С. Посоч. съч., с. 145.

³ ВИА, VI, 3 в, л. 222.

Ценна помощ оказа и Руският червен кръст, който изпрати значително количество хранителни припаси — равняващи се на товара на около 2500 коли и медицински материала — 180 коли.¹

Руските власти бяха определили за пренасяне на товарите за България корабите: „Киев“, „Саратов“, „Александър II“, „Херсон“, „Корнилов“, „Марс“, „Имрико“ и „България“, които разтовариха с хиляди тонове хранителни и фуражни припаси и други материали.²

Според изнесени данни в „Генералския съвет“ на заседание от 16. IX. 1912 година, преди обявяването на мобилизацията, армията е имала недостиг от 165 хил. платница за палатки, 135 хил. шинели, 130 хил. куртки, 223 хил. чифта ботуши и други предмети от облеклото и снаряжението на войника.³ Макар и късно, правителството отправи молба към ред чужди държави, между които и към Русия. И в този случай Русия отговори с готовност и към средата на м. октомври 1912 година в България бяха доставени 100 хил. платница за войнишки палатки.⁴

Бяха сключени договори и за доставка на ботуши, шинели и други интендантски предмети в Москва, Киев и Одеса. Към края на декември 1912 г. и началото на 1913 г. бяха получени: шинели — 190 хил. броя и ботуши — 80 хил. чифта. На тази доставка българските войници особено се радваха, защото дългите сиви шинели и високите жълти ботуши ги стоплиха през суровата зима на 1913 година. В България се шиеше войнишко облекло и с материали, получени от Русия. Общо за войската от Русия бяха доставени: шинели — 302 560, кожухчета — 234 899, платница — 100 хил. броя, панталони — 75 000, куртки 75 000 и други.

Чрез тази братска помощ нашата войска можа отчасти да се справи с изключително студената зима и тежките климатически условия в театъра на военните действия.

Значима е помощта на Русия и за формирането на нашето въздухоплаване. В началото на 1912 година ру-

¹ Пак там, VI, 20 г, л. 355.

² Пак там, VI, 20 г, л. л. 317, 322, 332, 354, 355 и 374.

³ Доклад на парлам. изпит. комисия. Приложение към т. 2, с. 28, София, 1919 и ВИА, V, 12 а, л. л. 327—328.

⁴ Жебокрицки, Виктор и Кулинич, Иван. Посоч. съч. с. 70 и ВИА, VI, 20 г, л. л. 38, 40 и 367.

ското министерство на войната подари на Балонната ни рота един привързан „змейков“ балон. Той послужи за създаване на Второ балонно отделение и бе използван за наблюдение на Източния сектор при Одрин. Интересен е споменът на руския военен кореспондент Н. П. Мамонтов от срещата му с капитан Йордан Казанджиев — командир на Балонната рота, завършил руска въздухоплавателна школа. При тази среща на Източния сектор при крепостта Мамонтов случайно попада в разположение на ротата. След като описва сърдечното му посрещане, помолил да бъде издигнат с балона и да се запознае с околностите на крепостта Одрин. Капитан Казанджиев с готовност се съгласява и двамата се издигат с балона на 300 метра височина. След приземяването и като изказал благодарност, Казанджиев му заявил:

„Няма защо. Аз съм руски възпитаник. Балонът „София“ аз построих по руски модел, той дори е лакиран с лак по рецептата на полковник Ю. Н. Герман, който се оказа толкова добър, че в продължение на седем дни нито един път не ни се е наложило да пълним балона от запасния резервоар за газ.“¹

В началото на войната нашето въздухоплавателно поделение разполагаше само с един изправен моноплан „Блерио“ и два балона. По време на войната бяха доставени 22 самолета, от които 6 руски — 4 самолета — биплан „Фарман“ и 2 — „Нюпорт“. През ноември 1912 година бяха доставени и четири хангара от Русия за самолетите „Фарман“.²

От гореизложеното можем да заключим, че материалната помощ от Русия за България е чувствителна, въпреки ограниченията, които я спъваха като неутрална страна.

¹ Мамонтов, Н., П. Посоч. съч. с. с. 83—86.

² Иванов, Тодор, полковник о. з. Българското въздухоплаване през Балканската война, сп. „Военно-исторически сборник“, кн. 5/1947.

4. ОБЩЕСТВЕНА БЛАГОТВОРИТЕЛНОСТ

При обявяването на войната санитарната ни служба не бе подготвена за отговорната задача — грижи за ранените и болните бойци. Наложиха се председателят на Българския червен кръст д-р Васил Моллов да свика представителите на руския печат на конференция в София с молба да отправят апел към руската обществено-политическа организация за подпомагане със санитарни материали и медикаменти. Също бе обявено, че ще се приемат доброволци — медицински персонал. Руският народ с трогателна щедрост подкрепи Българския червен кръст. Но похвална дейност разви Славянското дружество в Петроград, Червеният кръст и Руско-българският женски комитет.¹

Инициативата за образуване на Руско-български женски комитет изхождаше от жените в нашата легация в Петроград. Отначало те си поставят скромната задача да шият белъ за ранените войници и да събират малки подаръци. По-късно руски жени предлагат да сътрудничат и да разширят задачите на комитета в следните насоки:

Да се изучават нуждите на санитарните мисии, подготвящи се за България, като им се дават упътвания и съдействие.

Да приготвяват от разни източници и средства събирани по разни пътища, санитарна помощ и своевременно да я пренасят в България и в места, нуждаещи се от тези средства.

Комитетът първоначално се оглавява от: Цокова, съпруга на бившия наш пълномощен министър в Петроград — Димитър Цоков, Вера Василевна Котлярска, съпруга на известния академик КотляРСки, Сполатбог, българка от Търново, женена за руски офицер, и Сирманова, съпруга на военния ни аташе — майор Борис Сирманов.

¹ Мамонтов, Н. Посоч. съч., с. 166.

Хората от комитета работят в тясна връзка с Червения кръст, оглавяван от А. И. Гучков и Славянското дружество — от генерал П. Д. Паренсов и П. А. Кулаковски.¹

Образуван през октомври 1912 година, комитетът бързо спечелва доверието на обществото и разните слоеве на народа, чувстващи симпатии към България. В него постъпват различни дарения: вещи, колетни и пари.

От октомври 1912 г. до април 1913 г. комитетът развива похвална дейност и успява да изпрати за театъра на бойните действия или за вътрешността на България девет транспорта с продукти и разни предмети — бельо, тютюн, чай, захар, топли чорапи, фланели, хранителни припаси и укрепващи напитки, както и санитарни материали за болниците.²

За да следи получаването на колетите и нуждите на ранените, комитетът поставя в колетите записки със съдържание:

„Руско-българският комитет, като Ви изпраща този малък пакет с подаръци, моли да известите комитета от кого, кога, как и къде е бил получен, за което се прилага плик с марка и адрес на комитета.“

Какъв е отзвукът сред бойците ст получените колетни се съди от писмата до комитета, а именно:

От командувачия II-а обсадна армия генерал Никола Иванов:

„Със своите подаръци, а още повече с чувствата на близка симпатия Вие стъпихте сърцата на измъчените, но самоотвержени борци за светото дело, в защита на което се е опълчила нашата армия. Макар че само малцина получиха подаръци, всички видяха и почувстваха биещите в унисон с нашите сърца в далечния север, в Русия където нашето свето дело намира най-искрено съчувствие. . .“

От командувачия III-а армия генерал Радко Димитриев:

“. . . на нас ни беше особено приятно при мисълта че и тук, край стените на Цариград, не ни забравят в далечна братска Русия и правят всичко възможно, за да облекчат страдащите български войни.“

¹ Бобчев, С., С. Посоч. съч., с. с. 65—70.

² Жебокрицки В. и Кулинич, П. Посоч. съч., с. с. 74—76.

От офицери на 7-и пехотен Преславски полк:

„ . . . В тежкото, но славно време, което нашето Отечество преживява, оказаната от вас помощ е особено ценна. Тя ни напомня за кръвните връзки с великия руски народ и за онова скъпо съчувствие, което винаги ни подкрепяше при мъсълта, че изпълняваме свещен дълг, като завършваме заветите на нашите освободители.“¹

А ето и извадки от писма на отделни войници:

„Благодаря за изпратените от Вас вещи. В дадената обстановка тук те са много скъпи, но са още по-скъпи затова, че са изпратени от нашата майчица — Русия.“

„Чаталджинската позиция, 29 март 1913 година. Искрено благодаря на Руско-българския комитет за изпратените подаръци, така необходими за нас войниците тук на бойното поле. Да живее нашият братски руски народ.“

„ . . . на онези добри сърца, които от така далечния и шумен живот в Петербург са си спомнили за страдащите сърца, които се борят на смърт и живот за правда и свобода.“

А ето и отговори на група войници:

„ . . . българските войници се радват, че гражданите на всемогъща Русия не ни забравят и тогава, когато ние се сражаваме с вековния враг.“

„Днес получих скъп подарък. Той е израз на онази обич, която Вие, братята руси, храните към нас, българите. Като изказвам сърдечната си благодарност, желая Ви дълги години здраве, а на братската ни Русия — слава и величие.“

„В най-критичния момент не бива да забравяме, че ние русите и българите сме тясно свързани както в миналото така и в настоящето.“²

Така руската общественост подкрепи хуманната идея на Руско-българския женски комитет и чувствително допринесе за облекчаване страданията на българските бойци, особено с медикаменти и санитарни материали.

Общественото движение в Русия за подпомагане на българския народ през Балканската война изтъква трайната и искрена дружба между двата братски народа. От благотворителна тази идея постепенно се разгасна до движение за всестранна помощ на България и нуждаещите се нейни граждани.

¹ Жебокрички, В. и Кулинич, П. Посоч. съч., с. с. 76—80.

² Пак там, с. с. 78—80.

Б. РУСКИ ДОБРОВОЛЦИ И ПРОЯВЕНА ХРАБРОСТ

а) Санитарни мисии и дейност

Съчувствайки на южните славяни, руският народ прояви желание да помогне на българската войска и със санитарни мисии и медикаменти. Апелът на д-р Васил Моллов разкри лошото състояние на санитарната ни служба. Много medici и санитарни се интересуват за условията за постъпване в редовете на нашата войска като доброволци.

Още преди войната Руският червен кръст в Петроград предлага специалисти лекари, стерилизатори, превързочен материал и друга помощ. Дружеството подготвя и една болница от 200 легла и пет етални болници от по 50 легла, които изпраща и чрез Българския червен кръст настанява в: Пазарджик, Нова Загора, Ямбол, Карнобат и Бургас — южно от Стара планина.

Руските болници бяха отлично обзаведени — операционна, превързочна, аптека и кухня, а някои имаха и лаборатория, и рентгенов кабинет¹

За да помогнат на България с мисии, лекари и санитарни материали, напрегнато работят д-р Александър Иванович Гучков и д-р Петерсен от Руския червен кръст, славянските благотворителни дружества, Руско-българският женски комитет, както и цялата руска общественост.

Военно-санитарната служба в България не бе организирана за война. Нейният началник д-р Димитър Киранов не бе направил нищо за попълване на санитарните учреждения с необходимия персонал и набавяне на потребното специално имущество. Позвечето от полските

¹ ЦДИА, Ф. 176, оп. 2, д. 1215, л. 31.

болници бяха без легла и ранените трябва да лежат на земята върху слама или сено. Квалифицираният лекарски персонал бе недостатъчен, обикновено по 1—2 лекари в болница.¹

Руският червен кръст с похвална бързина се справи с тежката си задача и успя да изпрати в България 16 санитарни мисии с 273 души и един транспорт за пренасяне на ранени : 31 ресорни едноконни двуколки. В София пристигна и Централен санитарен склад, който снабдяваше не само руските болници, но и българските санитарни учреждения и чужди санитарни мисии. От Русия ежедневно пристигаха по 6 вагона с топли дрехи, лекарства, чай, захар, вино и всичко, което бе необходимо за бързото лекуване и възстановяване здравето на ранените и болните бойци.²

Трябва да се подчертае, че пристигналите руски санитарни мисии в България работеха със собствени средства и материали. А Славянското благотворително дружество в Петроград поема разноските на доброволците-лекари в пътя им до България и обратно и 300 до 400 лева месечен хонорар на всеки, независимо от заплатата, която ще получават в България.³

От пристигналите 16 руски военно-санитарни мисии 11 работят на фронта, а 5 — във вътрешността на страната.⁴

За работата на доброволческия санитарен транспорт на д-р Гинтилу командуваният III-а армия генерал Радко Димитриев пише :

„ . . . Във времето, когато дъждовете, снегът и бурите бяха отрязали нашите части в долината на Карасу и Деркоското езеро, само благодарение на усилията и самоотвержението на д-р Гинтилу с неговите храбри другари-санитарни чиновци, бяха спасени от явна смърт няколкостотин войници. Яките, леки и повратливи санитарни колца на този транспорт проникваха навсякъде. . .

Българският войник ще запази най-добри възпоминания за дейността на руските санитарни отряди.“⁵

¹ сп. „Вестник красного креста“, № 1, януари 1913, Петербург. с. 171.

² В. И. Немирович-Данченко. Посоч. съч., ч. II, с. 143.

³ Бобчев, С., С. Посоч. съч., с. 143.

⁴ Подробности — Приложение № 2.

⁵ Димитриев, Радко, Трета армия в Балканската война. София, 1922, с. 362.

Освен санитарните мисии, в България пристигат и от делни руски лекари и фелдшери, които работят в българските болници на фронта или във вътрешността на страната.

В помощ на военно-санитарната служба — лично или с предоставяне на средства или материали, се озовават много руски патриоти. Така дъщерята на видния приятел на България — граф Игнатиев, идва в България и работи в санитарните мисии, а рускинята Мартинова, омъжена за французин, предоставя вилата си във Франция за лекуване на български офицери.¹

Руският „Червен кръст“ остави незаличими спомени в българските войници, минали на лечение в неговите болници и лазарети. Мисиите проявиха старание в работата си и професионална подготовка.

Настъплението на I-ва и III-та армия към Чаталджанската позиция наложи изнасянето на санитарните учреждения на юг и Лозенград стана център, защото имаше най-добри условия за разполагане на тези учреждения. На 29 октомври 1912 година в Лозенград се изнесе и Санитарната инспекция при Главната квартира с медицински полковник д-р Димитър Киранов. В града се складираха и превързочните материали от дивизионните аптечни складове от вътрешността на страната. Тези материали се опаковаха в Ямбол и изпратиха в Лозенград, натоварени на 240 коли.²

През ноември 1912 година военните кореспонденти Н. П. Мамонтов и полковник Фон Дрейер, на път за Русия, спират в Лозенград, гдето работеха Кауфманската и Георгиевската руски болници, разположени в „Новите турски казарми“ на града. Те са поразени от чистотата и реда в тях, но получават следното обяснение:

„Пет дни стъргахме пода и стените на това помещение, замърсено от бившите му обитатели — обяснява един от лекарите, — но най-последно ни се удаде да постигнем чистота и ред.“

Но при преценка уредбата на нашите болници Мамонтов е рязък:

„Там ранените гният по 6—7 дни без превръзки, въпреки помощта на нашите сестри; дава им се всичко —

¹ ВИА, VI, 1 в, г, л. л. 156—157.

² Пак там, VI, 22 б, л. л. 12—14.

медикаменти, превързочни материали, защото у тях нищо не е предварително подготвено.“

Ето и преценката на виенския бактериолог професор Крауз за руските мисии у нас :

„Руските болници на Червения кръст бяха най-добре обзаведени от всички чужди болници. Такива не съм виждал и в Европа. За такива военни лекари може само да се мечтае. Всички нови усъвършенствувания тук са умно приложени и работят с обич за облекчаване участва на страдащите.“¹

И основателно руските журналисти, преживели Руско-турската и Руско-японската война, негодуват срещу д-р Димитър Киранов, който не прави нищо, за да облекчи мъките на ранените и болните български герои. Немирович-Данченко се възхищава от издръжливостта на нашия войник, който, макар и ранен, мълчи, не роптае. Стоически понася трудностите и философски заключава :

„Така трябва. Войната сами искахме. Там гдето има победи, са неизбежни жертви.“

Но нехайството на началника на Военно-санитарната служба е изненадващо. По пътя към евакуационните пунктове не се сещат да измият ранените, да им сменят бельото и почистени да ги предадат на руските болници. Ранените се докарват в Лозенград в такъв окаян вид, че руските „сестри“ плачат при приемането им. На въпроса, защо не ги преобличате, нали заразата засяга откритите рани. . . бездушно се отговаря от д-р Киранов и неговите помощници :

— Отгде да доставим платно ?

В Лозенград руските лекари намират големи запаси от платно и набързо уреждат работилници, в които приемат българки да шият ризи за болниците.

За нехайството на ръководните български лекари, квартируващи в Лозенград, Немирович-Данченко разказва и следното. В града се натрупват около 4000 ранени. Когато поискали от д-р Киранов да се уредят нови помещения за ранените, той равнодушно отговорил: „У мен няма свободни лекари.“ А в същото време десетки руски лекари и хирурзи — доброволци, запознати с бойните ус-

¹ Н. П. Мамонтов. Пъсоч. съч., с. 165.

ловия на Манчжурската война, бездействуват, без да получат назначение в евакуационните пунктове.

Данченко се натъква и на редица още нехайни, непростими явления, плод на незаинтересоваността на нашата върхушка. Но в същото време той се възхищава от себепожертвувателността и всеотдайността на българския войник, на редовите българи, обладани от най-чисти патриотични пориви. Този си разказ той завършва с подчертана ласка към българските лекари Стефан Сарафов, Иван Мих. Карамихайлов, Бойчев и други, които нарича прекрасни лекари и в отношенията, и в работата си с болните.

Ето и някои впечатления на наши офицери, лекували се в руски болници по време на войната:

1. Поручик Лука Малеев, батареен командир в 8-ми артилерийски полк, ранен на Източния сектор при Одрин и лекуван в руската болница при с. Караюсюф.

„ . . . Не само болничните палатки, тресеше се и цялата околност от неспирния гърмеж. Вслушали се в канонадата, ние забравяме стоновите и пъшканията на тежко ранените. . . По-нататък стенат други и следя с поглед изтощените от прекомерна работа милосърдни сестри. Те не знаят вече кому първом да помогнат; толкова много ранени са превързали и приютили от вчера сутринта, без да отдъхнат нито за миг. . .

„ . . . Не беше лесно това множество страдащи да мине през ръцете на двама само лекари и шест милосърдни сестри. . . Никой от ранените не можеше да дозира, че толкова наблизко зад бойната линия и така навреме ще може да бъде обслужен, да намери помощ, облекчение на болката и страданията си. . .

. . . Но много по-голямо възхищение предизвикваше човечността, която се проявяваше спрямо нашите ранени вътре в болницата. . . Опитните ръце на отличните лекари-специалисти работеха усърдно над ранените; сестриге бързаха да превържат с чисти материали болните места; а нежност и съчувствие облекчаваха страданията, като че ли сърцата надвиваха преумората на ръцете. . .

. . . Около болницата царуваше охкане и страдание. Все нови ранени пристигаха, отпуснали немощно глави върху изцапаните с кръв носилки. По-отдавна пренесе-

ните в болницата питаха със сгърчени от болка лица и пресипнал болезнен глас как отива атаката. . .

. . . И изведнъж се зачуват бързи стъпки навън и в палатките нахълтаха и лекари, и сестри, дори и болничните служители. Из един глас те извикаха:

„Братци, Адрианополъ взятъ. . . Шукри паша палъ в плену.“

Всички ранени подскочиха на леглата си и проеча едно неудържимо „ура“. . .

Руската болница в с. Караюсюф бе наистина бивак на милосърдието. . .¹

2. Началник-щабът на Северния отдел от Източния сектор при Одрин — капитан г. щ. Димитър Азманов, в чиито участък се намира руската болница при с. Караюсюф, пише в спомените си.

„В с. Караюсюф пристигна руска болница, изпратена от Петербург, в помощ на санитарната служба. Скоро опънаха четири палатки, в които поставиха кревати и ги наредиха с чаршафи и хубави вълнени одеяла. . .

. . . Около болничните палатки се бе събрала голяма тълпа от ранени — повече от две хиляди души. . . Между тях лежаха на носилки или направо на земята такива, които нямаше да дочакат прегледа и превръзките на лекаря. . .

. . . Доктор Николай Иванович Воронов бе смутен от тази голяма навалица. Неговата болница не бе в състояние да даде съвременна помощ на толкова много ранени. Той посреща загрижено идващите ранени и дава наредения за тяхното по-бързо превръзване. Той страда от невъзможността да облекчи страданията на всички ранени. Той внимава поне да не пропусне най-тежко ранените — онези, които имат нужда от бърза помощ. Останалите той изпращаше назад, при другите болници на армията.“²

¹ Малеев, Лука, С батарея при Одрин. Ръкопис. София, 1957 с. с. 162—166 и книгата „Одрин“, печ. „Военен журнал“, 1914. Статия „Последната въздишка“, с. с. 81—86.

² Азманов, Димитър. Картини от мир и война (бойни спомени). Ръкопис. София, 1940, с. с. 59 и 120.

3. Подпоручик Иван Дечев, командир на погранична рота от 10 пехотен Родопски полк, действаща в състава на 8-а пехотна Тунджанска дивизия, разказва:

„Два часа преди овладяването на крепостта Одрин бях ранен в гърдите и отнесен в превързочния пункт зад бойната линия. След превързването ми, ранените сме били натоварени на влак и отправени за руската болница в Деде Агач. На гара Деде Агач ни посрещнаха лекарите от болницата, начело с професор Д-р К. Ал. Хирнов.

✓ Първият им въпрос беше — Одрин паднал ли е? Уверени, че крепостта е в наши ръце, те изпитаха голяма радост.

✓ . . . С пристигането ни в болницата пролича отличната организация и образцов ред. Преди да ни приемат в болничните стаи, бяхме обръснати и отведени в банята. След това ни настаниха в помещенията, в добре обзаведени легла. В болницата имаше на лечение много войници от Булаир, с измръзнали ръце и крака.

Операционната зала бе просторна и модерно обзаведена. При отнасянето ми в тази зала за операция аз бях успокоен не само от царящата чистота, но и от подготовката на лекарите за операция — нищо не се пипаше с ръце, а всичко се извършваше с механизми . . .

Лечението ми в болницата трая близо един месец. Грижите на медицинския персонал бяха топли, сърдечни и братски. Храната бе изобилна и питателна.

Преди да напусна болницата изказах благодарност и признателност за положените грижи по моето лекуване на професор Хирнов, лекарите и останалия санитарен персонал. На фелдшера и милосърдната сестра, обслужващи стаята, в която бях, подарих табакера и часовник. Тронати до сълзи, те ме увериха, че ще пазят тези подаръци, които ще им напомнят за един от българските офицери, участвували в Одринската атака.¹

Такава бе на дело голямата помощ от руските мисии. Спомените на лекувалите се ранени в тях ярко рисуват образцовия ред в болниците и хуманните отношения на санитарния персонал. В най-тежките моменти на фронта руските мисии организират болници и лазарети, гдето ранените са обкръжени с грижи и получават квалифицирана медицинска помощ.

¹ Дечев, Иван. Спомени. Ръкопис. София, 1937, с. 56.

Някои от доброволците — санитарен персонал, при изпълнение на хуманните си задължения пожертвуваха и живота си. Така на 7 юли 1913 година в гр. Горна Джумая (Благоевград) умира от холера милосърдната сестра И. М. Громилова.¹

За руските сестри капитан г. щ. Димитър Азманов пише в спомените си:

„Особено впечатление правеха на нашите „чичовци“ младите рускини милосърдни сестри, облечени в бели, като руския сняг престилки и с малки бели шапчици. В това облекло те изглеждаха на нашите войници като ангели, слезли от небето в нашата неприветлива обстановка.“²

Изобщо Руският червен кръст, чрез своите санитарни мисии, остави неизличими спомени сред войската и населението. Още повече, че Военно-санитарната ни служба имаше слаба подготовка, която се дължеше и на началника на тази служба, специалист „по уши, нос и гърло“, без организаторски дарби и инициатива. За попълване с медикаменти и други санитарни предмети е имало отпуснат милионен кредит, но поради небрежност и непредвидливост този кредит е бил забравен.

Нашата общественост дължи голяма благодарност на Русия за неocenимата помощ, оказана на ранените и болните бойци. Дейността на Руския червен кръст се следи и от видни руски общественици, които помагат при организирането на болници и лазарети в България, в изпращане на санитарни материали и медикаменти или лично участвуват в санитарните мисии. Такива общественици са генералите Паренсов и Горчаков, д-р Гучков, д-р Петерсен, графиня Игнatieвна, която работи като милосърдна сестра в една от санитарните мисии в Мустафа паша, Варвара Ивановна, баронеса Икскул — ръководител на болницата в с. Караюсюф (при Одрин — Източния сектор), графиня Колчак и други.

Несполуката в нашата Военно-санитарна инспекция се дължи и на обстоятелството, че от мирно време не бяха взети мерки, въз основа на поуките от руско-турските

¹ Петкова, М. и Геновска, М. Чуждестранни доброволци, участници в Балканската война, сп. „Исторически преглед“, кн. 5, 1962. с. с. 61—66.

² Азманов, Димитър. Посоч. спомени, с. 60.

войни на Балканите В историята за тези войни има интересни страници за това, как са гинели и оредявали руските армии от чума и холера на Балканите. Доктор Киранов и подчинените му първи помощници трябваше да прочетат летописите за походите на фелдмаршал Карл Дибич-Забалкански (1828—1829 г.) и на фелдмаршал Иван Феодорович Паскевич по време на кампанията му в Кавказ — 1829 година и да се подготвят своевременно за предпазване от този жесток бич — холерата, спътник на военните действия срещу турците.

Санитарната помощ по време на Балканската война бе израз на искрените чувства на руския народ към България, отражение на вековната връзка, утвърдена между двата народа. Че това бе така, свидетелствуват и следните факти. С обявяването на Междусъюзническата война явно пролича решението на Фердинанд да направи завой в дотогавашната си политика и да търси сътрудничество с Австро-Унгария. Но въпреки явните позиции на цар Фердинанд, руският народ, голяма част от руската творческа интелигенция и културна общественост откликна с всичко, което бе по силите и възможностите им, за да подпомогнат братския народ. И този народ не закъсня да се отблагодари. При започване на Първата светсвна война — 1914 година, Славянското дружество в България откри подписка за събиране помощи за ранените руски войници. Успехът на подписката породи идеята за образуване на фонд, с който да се формира и изпрати в Русия санитарен отряд. На този благотворителен позив българският народ, неизлекуван от собствените си рани, се притече с вълнуваща щедрост.

Образувана бе мисия от 11 души, начело с д-р Мирчо Морфов, д-р Д. Янакиев и д-р К. И. Марков. В мисията бяха включени 4 фелдшери, 2 милосърдни сестри и 2 савоярки. На 24 октомври 1914 година мисията отпътува за Русия през Одеса, за Кавказ — гр. Тифлис. Същата бе установена на работа на станция „Кавказкая“ — в двуетажно здание със 100 легла. Издръжката ѝ бе поета от специален фонд на Славянското благотворително дружество в България. Мисията работи под названието:

„Всероссийский замский союзъ. Лазаретъ № 3.

Болгарский санитарный отрядъ.“

Поради събитията от 1916 година, на 14 август мисията заминава за България, гдето пристига на 25 септември същата година.¹

Тези факти говорят за неизмеримо силното приятелско чувство, спояващо двата народа от векове наред. Чувство, добиващо в критични за съдбата им моменти реален израз, мимо тактиката, ходовете и дипломатичните, а често и котерийните интереси на ръководните среди било в царска Русия, било в монархическа България.

б) Доброволци-авиатори (летци и авиомеханици)

В Балканската война България първа в света употреби самолетите за военни цели, главно при обсадата на крепостта Одрин. Интересът на европейските държави към бойното използване на самолетите бе голямо и основателно.

На апела на българското правителство за приемане чужденци на служба — летци и авиотехници, някои от заинтересованите държави изпратиха свои специалисти. Въпреки големите заплати, които някои от тях поискаха, почти всички доброволци бяха приети на военна служба с догори.

През 1912 година самолетите са нестабилни, в началото на своето развитие. Мощността на мотора бе от 50—100 кс, скорост — 70 км/ч, таван до 2000 м и малък район на действие. Познати бяха следните модели самолети: руски — „Фарман“ и „Нюпорт“; французки — „Блерио“, „Воазен“ и „Сомюр“; германски — „Албатрос“ и английски — „Бристол“. За военно използване на самолетите не бе мислено и затова нямаха бордно въоръжение.

В Русия през 1911 година при провеждане на маневри се замислят за бойно използване на самолетите. При тези маневри участвуват и авиационни поделения съвместно със земните войски, като се проверява на практика използването им, трениране на летците при полски условия и разрешаване на някои бойни задачи — разузнаване, поддържане на връзка, бомбардиране, уточняване на укрепителни постройки и други.

Мобилизацията завари българската войска с един самолет „Блерио“, взел участие в есенните маневри през

¹ По разказ на д-р Мирчо Морфов и Бобчев, С., С. Посоч. съч., с. 65.

1911 година при Шумен. Той бе първият доставен от поръчката на пет самолета.

В началото на 1911 година бе формирана Техническа рота с три отделения — автомобилно, прожекторно и балонно. За командир на ротата бе назначен капитан Васил Златарев, завършил балонна школа в Петроград през 1902 година. Балонното отделение бе поверено на поручик Йордан Казанджиев, също руски възпитаник.

През 1911—1912 година вниманието за подготовка на летци-българи бе особено голямо. Във Въздухоплавателната школа в Петроград бе изпратен поручик Продан Таракчиев за обучение, като наблюдател.

За попълване на личния състав на бъдещото Въздухоплавателно отделение, след конкурс, бяха одобрени 12 офицери. Те бяха командирани в летателните школи на фабриките, в които бяха направени поръчки за самолети. Сотир Черкезов и Цвятко Старипавлов на свои средства отидоха да следват в аеропланното училище на фабриката „Фарман“ в Гатчино при Петроград. Но въпреки тези усилия българските летци бяха недостатъчни. От общия брой на чужденците — летци и авиотехници, преобладаваха руските доброволци. Като неутрална страна, Русия не могла да изпрати в България военни летци, въпреки че П. Н. Нестеров и други военни авиатори да се изявили желание да участвуват във военните дейотвия.¹ Българското правителство е принудено да се твърне към цивилни летци, специално към известния леец Сергей Сергеевич Щетинин, да организира в Петербург моброволчески авиационен отряд със самолети, летци и Теханици. В състава на отряда били включени летците: Тимофей Никифорович Ефимов от Москва; Пьотр Владимирович Евсюков; Николай Димитрович Костин; Феодор Феодорович Колчин и Яков Иванович Седов. Щетинин пристига в България с 4 самолета „Фарман“ и 10 души технически персонал. Първоначално отрядът се установява в Мустафа паша и се подчинява на Началника на инженерните войски при II-ра обсадна армия — генерал Симеон Янков. Разположени в блатистата долина на р. Марица, летците се установяват на импровизиран лагер, като спят в праз-

¹ Митин В., С., гв. подполковник о. з. „Участие на руски летци в Балканската война 1912 г.“ — доклад, изнесен в Ленинградския дом на учениците, Ленинград, 1962, с. с. 6 и 12.

ните сандъци от аеропланите, а долината на реката служи за летище (местността Кючюкчайр).

По отделно от Русия пристигат и други летци и авиотехници като Емануил Маргулис от гр. Обруч — Волинска губерния.¹

Трябва да се отбележи, че някои от чуждите летци-доброволци получават невероятно големи заплати. Французите Фред Пайард и Луи Оливие например — по 5000 лева, извън пътните за идване и връщане от България; Ернст Бюри — 4000 лева, а М. Фон Лерхе, пристигнал с два собствени самолета и двама механици, сключва договор да получава обща месечна заплата от 5320 лева, като му се заплатят и пътните пари.²

Руските авиатори получаваха месечна заплата от 1330 лева, а доброволецът-пилот Емануил Маргулис служи във войската без заплата.

Голямо впечатление прави опитността на летеца Тимофей Ефимов, който със своята подготовка и смелост при полетите бързо спечелва симпатиите на българите-летци. Трябва да се отбележи, че за неговата подготовка има дял брат му — известният руски летец-конструктор Михаил Ефимов.

Идването на Тимофей Ефимов на летището при Мустафа паша отначало е служебно — да предаде и изпита пристигналите от Русия 22 самолета „Фарман“, закупени от България, и доброволно да участва в бойните полети.³

С руските летци пристигат и следните технически лица:

— авиотехници 7 души, под ръководството на Феодор Щербаков;

— монтьори — 4 души и електротехниците — Николай Николаевич Орлов и други.⁴

По време на бойните полети между българите и чужденците-доброволци се установиха другарски отношения. Здрава бойна дружба се утвърди с руските летци. По плана на българския генерален щаб те са разпределени в следните аеропланни отделения:

¹ ВИА, XVI, 25 у, л. 6.

² Пак там, 1911, 1914, оп. 4, д. 38, зап. 75; VI, 2 а, с. 237.

³ Попов, Иван, Т. сп. „Крила на Родината“, София, 1958, с. с. 42—43.

⁴ ВИА, д V, 37 б. л. л. 65, 111, 152—153 и 371.

— 1-во аеропланно отделение, към II българска армия, в състав: 5 българи и 6 летци-доброволци, от които руснаци — четирима: Т. Ефимов, Н. Костин, Яков Седов, Ем. Маргулис. Отначало отделението бе на летището при Търново Сеймен, а по късно при Мустафа паша

— 2-ро аеропланно отделение за съдействие на I и III армия при Чаталджа, с летище при ст. Кабакча с два хангара. Към отделението са прекомандироваани Ф. Колчин и П. Евсюков.

— 3-о аеропланно отделение, при Галиполи към IV армия, с летище при с. Урша. Тук бе командирован Яков Седов, който при полета си за Булаир от Мустафа паша, през Димотика за Кешан взема 135 километра за 55 минути, но при принудително кацане самолетът се поврежда и се налага да се върне в Мустафа паша. На негово място изпращат Николай Костин, който излита със своя „Фарман“ без наблюдател и карта и поради появлата се мъгла се заблуждава, каца в турско разположение към с. Пашакьой — при Одрин и бива пленен.¹

Ето как описва Яков Седов престоя си в България на един кореспондент:

„Аз току-що се завърнах от театъра на военните действия на Балкана поради заболяване. Аз бях в авиационния отряд на С. С. Щетинин и заедно с Николай Костин се намирахме при Втора българска армия, обсаждаща Одрин.

Цялата есен и зима прекарахме с Костин на аеродрума, който се намираше на 5—6 км от Мустафа паша, в блатистата долина на р. Марица, като живеехме в сандъците от аеропланите. Въпреки че студът даже през февруари да достигаше до — 10°, а аеродрумът ни при дъждовете да се превръщаше в езеро, въпреки това време ние с Костин не боледувахме. Ние бяхме снабдени с всичко необходимо, имахме спални чували и нас ни хранеха много добре.

Работата ни, като авиатори, се свеждаше в две задачи: разузнавателни полети и полети за бомбардиране.²

Над бойните линии при Одрин, Чаталджанската и Галиполската позиция руските летци-доброволци участвуват в

¹ Митин, Н. С. Посоч. доклад, с. с. 7—8.

² Пак там, с. 9—11.

полети, които допринасят активно за моралното разложение в противниковите позиции.

Извън работата на нашите летци, изпълнена с устрем, издържливост и геройство, ние трябва с гордост да изтъкнем участието в бойните полети и на руските летци-доброволци. Така Тимофей Ефимов има няколко съвместни полети с наши летци и хвърля бомби и позиви над крепостта Одрин. По този повод генерал Симеон Янков, началник на аеропланните отделения, на 17. 10. 1912 г.¹, прави донесение до Главната квартира в Стара Загора:

„ . . . Днес, 11 часа преди пладне, над Одрин летя руският авиатор Ефимов, който пусна в града наше възвание на турски език . . .

Същият летял на 1300 метра и е бил обстрелван, има безвредни пробойни.

Моля, авиаторът Ефимов да бъде декориран за този полет за поощрение.“²

От тази телеграма се вижда с каква сериозност генерал Янков се отнася към смелите полети на руските летци, на които, за да вдъхне вяра при изпълнение на отговорните задачи, моли още при първия им боен полет да бъдат наградени.

Самостоятелно или с наши летци над крепостта Одрин, Чаталджанската и Булаирската позиция легят и Пьотър Евсюков, Николай Костин, Феодор Колчия и Яков Седов.

Успоредно със самоотвержената служба на руските летци се проявяват и руските авиомеханици, които работят денонощно при крайно трудни условия за поддържане на аеропланите в изправност.

Българското командване оценява правилно заслугата на руските летци и авиомеханици-доброволци за укрепване на нашата въздухоплавателна част и основателно ги отличава с бойни ордени. Във връзка с тяхната помощ генерал Радко Димитриев, при срещата си с генерал Александър Василевич Каулбарс³ в Петербург, на 6 март 1913 година, казва:

„Ниско Ви се кланям и Ви благодаря за всичко, което Вие направихте за нашата млада авиация. Успехите са надминали всякакви очаквания. Вашите заслуги към България няма да забравим.“⁴

¹ Датите са показани по стар стил.

² ВИА, VI, 22а, л. 34.

³ Бивш български военен министър през 1882—1883.

⁴ в. „Утро“, бр. 762, стр.2 от 12. III. 1913 г.

Така, и за развоя на българската авиация Русия не пожали сили и средства и значително ни помогна в героичната борба. Нашите летци, чрез своя боен опит, поставиха ред родоначални новости в бойната авиация, а доброволците летци пренесоха този опит за бъдещото развитие на бойната авиация.

При завръщането на авиационния отряд в Русия ръководителят му С. С. Шетинин прави доклад на събрание на Дружеството на привържениците на военната авиация, на което присъствуват много армейски и флотски офицери. На събранието присъствуват и конструкторите Пороховщчиков и инженер Ребяков. Шетинин разказва за работата на отряда в България, особено при Одрин, като подчертава голямото значение на авиацията при обсада на крепости. Бойният опит на авиацията в Балканската война бил внимателно изучен от руските военни авиационни кръгове и бил направен положителен извод, че авиацията трябва да се готви за бойни действия.¹

в) Доброволци — строеви офицери, подофицери и войници

Със своя обективно-прогресивен характер Балканската война спря вниманието на европейските народи и най-вече на руския народ. Още с образуването на Балканския съюз Русия гледаше благосклонно на него и съчувствуваше на южните славяни, които се стремяха да освободят земите, останали под турско иго. Това е причината, която въодушеви руския народ и при обявяване на мобилизацията в България пристигнаха много доброволци руси, желаещи да постъпят в българската армия.

Отношението на руския народ към войната се изрази чрез доброволческото движение. Западната преса сензационно писа, че в Москва са се записали 20 хиляди доброволци. Наистина в България пристигнаха много военни доброволци, временно напуснали руската армия или числящи се в запаса.²

¹ Митин, Н., С. Посоч, доклад, с. с. 12—14 и сп. „Восный мир“, № II, 1912, с. 142.

² в. „Мир“ от 18 октомври 1912 г.

Нашият консул в Одеса и пълномощният ни министър в Петроград бяха затрупани с молби за приемането на лица за доброволци. Ето какво донася С. Бобчев за тези молби:

„Ежедневно се явяват много доброволци руси, които желаят да отидат в армията.“¹

За да се уреди приемането на доброволците, в щаба на действащата армия бе изготвен „Правилник за доброволческата служба на иностранныте офицери“, временно приети на служба във военно време. Зачисляването на доброволците във войската бе извършено със Заповед № 75 по Действащата армия.

Като строеви офицери в нашата армия бяха зачислени:

— старши офицери — 5: полковник Димитър Владимирович Фусс, полковник Золотухин, подполковниците Георги Константинович Комаровски, Владимир барон де Пеленберг и

— младши офицери: 96 души, между които и генералшабните офицери: капитаните Георги Петрович Полковников и Михаил Николаевич Сухотин от Гвардейския Преображенски полк; поручик Николай Всеволодович Шикаренко, който по-късно става помощник на руския военен аташе в България полковник Романовски.

Като доброволец идва в България и г. щ. капитан Йордан Г. Пехливанов — артилерист, 10 випуск на Военното училище, роден в гр. Сливен, който след завършването на Николаевската военна академия в Петроград останал на руска служба.

Идването на руски доброволци във войската вдъхнови нашите войници и те ги приеха като родни братя. Руските доброволци служеха в бойните части като опитни специалисти, проявиха усърдие, преданост и чувство на отговорност при изпълнение на бойните задачи.

Интересен е случаят с оперния артист от Миланската скала — Аносов, който напуснал сцената, и спомняйки си стария занаят на моряк-артилерист, се явява доброволец в България. Ето пасаж от разговора на военния кореспондент Вл. Немирович-Данченко с Аносов в окопите на една от батареите на Източния сектор при Одрин:

¹ Петкова, Мария и Геновска, Мария. Посоч. съч., с. 1.

- Ну, какъ вы сдѣсь?
- Слава Богу. Чувствую себя отлично.
- Что-жъ вы делаете?
- Я — второй подавачъ . . .

С такъв ентузиазъм и гордост изпълняваха своите бойни задължения руските доброволци. И с право кореспондентът прави своето заключение:

„ . . . А ведь болгары слишкомъ хорошие солдаты, что бы зря аттестовать другихъ . . .

Наши отлично показали себя . . .

Не стыдно будетъ вернуться домой имъ, после этой короткой, но славной войны.“¹

В 11 пехотна дивизия служи доброволецът капитан от генералния щаб Михайл Николаевич Сухотин², комуто командирът на дивизията генерал Вълко Велчев възлага ръководството на щаба на 2-ра пехотна бригада. По време на първото примирие (3. XII. 1912 — 21. I. 1913 г.) капитан Сухотин е изпратен парламентьор при турците в крепостта Одрин. Ето как е описана тази му дейност:

„ . . . Знаейки, че турците откриват огън по белите флагове, той едва не взел чаршаф, за да не се излъжат в неговото поръчение. . .

Когато Сухотин приближил до турските позиции, по него турските постове открили огън. . . Огънят спира, когато той се приближава. Сухотин се среща с турски офицер в окопите и на упрека му, че са стреляли, те се извиняват с невежеството на своите войници.

Те изказват удивление, че до това време в българската армия не са виждали униформа, каквато носи Сухотин, облечен в руска униформа, спокойно отговорил, че е нова и с вързани очи го отвеждат. . .“¹

Трябва да се отбележи, че в изпълнение на бойни задачи някои от руските доброволци загиват в бой с вековния враг:

¹ Вл. И. Немирович-Данченко. Посоч. съч., т. I, с. 31.

² Син на подполковник Николай Сухотин, генерал-щабен офицер, участвувал в Руско-турската война (1877—1878 г.) като старши адютант в щаба на Българското опълчение при генерал Николай Григориевич Столетов.

(Де Прерадович, полковник. Изъ воспоминаний Руско-турецкой войны 1877—1878 г., С. Петербургъ, 1881, с. 70).

— поручик Александър Перфаненко, взел участие с разузнавателния отряд Македоно-одринското опълчение, насочен към Фере. Убит в боя за овладяване на града на 13/26|XI. 1912 година.

— поручик Николай Николаевич Немилев, доброволец в 51 пехотен полк.

Загиват в бой и други руски доброволци.

Интересно е да се знае как някои от руските доброволци идват в България. Ротмистър Резняков трябвало да бъде отведен в щаба на III-а армия в гр. Лозенград. Заповядано е на ротмистър Симеон Кехлибарев да го вземе със себе си и да го отведе в частта му. Ето какво пише той за Резняков:

„Чуден беше тоя руски офицер, който ме придружаваше. Тръгнал чак от Русия. Отивайки на война, знаете ли как бе екипиран? По мундир, без шинел, само с една сабя и една малка чантичка, в която имаше тоалетни принадлежности. . . Ни долни дрехи за преобличане, ни завивки, ни шинел, ни нищо. . . гол като пищов.“

В Лозенград Кехлибарев е назначен временно за началник на турските складове, поради което е имал възможност да снабди ротмистър Резняков с шинел, одеяло, бельо и други необходими вещи, за да може да понесе зимните незгоди на войната. Признателността на руския офицер от това топло отношение е голяма и нашият офицер го предава така:

„Той бе слисан от тия грижи за него, и благодарейки ми, просълзен, няколко пъти ме целуна. . .“²

Трогателни случаи има и в средите на руската младеж, много от които откликват с плам на идеята да се притекат в помощ на братския народ. Организиращи в опълчение, те идват в България, избягали от родители и гимназии. В Димотика Немирович-Данченко среща най-възрастния от тях:

„Намерих го в Димотика. Бедният, не се плашеше от турците и походите. Спал е на открито под изстрелите на

¹ Дървингов, Петър. История на Македоно-одринското опълчение, т. I. София, 1919, с. 298 и ВИА, XVIII. 16-а, л. л. 191—194.

² Кехлибарев, Симеон Г.-майор о. з. Спомени от Балканската война, ръкопис, 1935, с. с. 29—31.

противника и гладувал, а изпада в ужас от страх как ще погледне директора в очите. . .¹

Руската младеж бе увлечена от войната и изяви масово желание да участва в нея. Характерен е случаят с Георги Левис, ученик от 6-та Киевска гимназия, който напуска семейството си и се отправя за България, където е зачислен в Хасковския отряд.

От пламенен патриотизъм са обхванати и кадетите-българи, следващи в руските кадетски корпуси. На кадетите-руси категорично било забранено да заминават за България. Но кадети от Одеса и Суми успели да получат разрешение за участие във войната. Началникът на Одеския кадетски корпус генерал Араткеевич разрешава на няколко българи от старши клас да заминат за Родината си. Между тях са: Михаил Радко Димитриев,² Стефан Шопов и други. Те пътуват с руския кораб „България“, който превасял товари за българската войска — ботуши, облекло и други материали. С парахода пътували и руски доброволци, като корнет Батюшков и артилерийски офицери с конете си.

Кадетите са въодушевени и се бият храбро. Много от тях са ранени в боевете, а един е убит. Преди Междусъюзническата война доброволците-кадети се връщат в своите корпуси, декорирани с войнишкия кръст „за храброст.“

В няколкомесечния си престой в България руските доброволци успяват да създадат топли и искрени отношения с подчинените си, които им отговарят също с любов и уважение. Подтиквани от възвишени и искрени чувства, те храбро се сражават и дават своя принос за победата на българската войска.

С делата си доброволците укрепиха бойната дружба с българския народ, пропита още от кръвта на опълченците и руските богатири от Руско-турската война (1877—1878 г.).

Случаите на проявена храброст — лична и масова — са много. Повечето от доброволците са наградени с бойни ордени.

Трябва да се отбележи, че нашите командни щабове бяха много взискателни при представяне за награда с ор-

¹ В. л. И. Немирович - Данченко. Посоч. съч., т. II, с. 189.

² Син на прославения генерал Радко Димитриев.

ден „За храброст“ и затова не малко геройски прояви останаха неотбелязани или храбреците бяха наградени с мирновременни ордени на военна лента.

За положените грижи и себеотрицание при работата заслужено бе наградена и руската Кауфманова болница, установена при с. Караюсюф — непосредствено до бойната линия на Източния сектор при Одрин.

И с право, с национална гордост, при оценяване мъжественото държане на русите доброволци по време на бойните действия, военният кореспондент Вл. Немирович-Данченко с възхищение се провиква:

„Наши отлично показали себя . . .

Не стыдно будет вернуться домой имъ, после этой короткой,
но славной войны.“¹

---

¹ Вл. Немирович-Данченко. Посоч. съч., ч. II, с. 31.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Под благотворното влияние на руското военно изкуство нашата войска с чест се справи с врага в Балканската война. Българският войник показа завидна издръжливост и бляскави прояви на храброст. Нашият генерален щаб даде ценен принос за бъдещото развитие на военното изкуство.

За духа на българския войник по време на първото примирие видният писател и военен кореспондент Василий Иванович Немирович-Данченко: пише:

„... Установява се за нощуване без палатки, без топла храна. Той нямаше даже и слама, за да легне на нея. Често няма храна и той ляга в някакъв ров или на открито прогизнало поле, гладен и нито дума за оплакване. . . Само по-плътно ще пристегне пояса и по-дълбоко се мъчи да заспи, защото знае, че на следващия ден го чака поход от 40 км. Какви железни хора. Те още в такава обстановка намират сили да пеят и се смеят.

В окопите стоят на стража до колене във вода, а над колената ги вкочанява страшен ноемврийски вятър. И пак ии дума за жалба — война, народна война, желана и дълго очаквана война. . .“

А посещавайки нашите части на Чатаалджанската позиция, по време на първото примирие, Данченко продължава разказа:

„Завидна бе тази изумителна бодрост на българите, които около два месеца бяха без покрив над главата и сухо парче земя под краката. Нощите в мокрите, хладни окопи, под дъжд, често под леден вятър, в предните постове без топла храна, без топли дрехи и анибалските преходи по мочурливите и тинести пътеки не понизиха духа им. . .“¹

¹ Вл. И. Немирович-Данченко. Посоч. съч., т. II, с. с.69—77.

Башите на тези войници са обучавани по суворовски и драгомировски от руски инструктори до 1885 година, а след това делото им бе продължено от командири—възпитаници на руските военни академии и школи. Затова руските доброволци в Балканската война, 35 години след Освобождението, бяха посрещнати с небивала радост и топлина.

Мъченичеството и героизмът по време на Руско-турската война бяха създали вечна връзка, която не можеше да се разкъса. Славянските народи се опълчиха срещу вековния враг не от материални интереси, а от общия стремеж към свобода, братство и равенство.

Помощта, която бе оказана от Русия до и по време на Балканската война (1912—1913 г.), имаше значение не само от материална гледна точка, но бе ценна в морално и политическо отношение. Тази помощ бе скъпа, защото както по-рано, така и по време на войната руското обществено мнение надделя. Чрез многото доброволци и материалната подкрепа отново бе доказано, че в лицето на Русия българите ще имат винаги съюзник. А как бихме могли да си обясним голямото и искрено желание на руския народ, особено на младежта, да участва масово във войната? На този въпрос ни отговарят журналистите, които будно следят общественото мнение в Русия. Ето какво пише в „Утро“ от 6. X. 1912 година:

„В Главното управление на Руския червен кръст постъпват извънредно много заявления от частни лица и учащата се младеж, които искат да бъдат причислени към отрядите, които ще бъдат изпратени в Балканските държави.“

А ето и извадки от молбата на един баща — капитан Левис — отправена до пълномощния ни министър в Петроград:

„Моят син Георги, ученик от 6-а гимназия, Киев, движим от чувство да даде помощ според силите си на братския български народ през време на войната, замина без мое знание в България.“

Имам честта най-покорно да моля Ваше Превъзходителство да му окажете морална поддръжка и да го зачислите в един от съществуващите отряди или да го при-

способите към някаква работа, за да използвате неговия естествен порив, който е отражение на тези чувства, които възбузват в настоящия момент всеки руски човек, а особено така близко стоящ до военното семейство.“¹

А как бихме се отплатили на Руския червен кръст за санитарната помощ? Улеснява ни откровението на военния кореспондент, който прави следната преценка на руската дипломатическа и санитарна подкрепа:

„Ако нашата дипломация, както винаги, остави на Балканите ненавист и разочарование — руските лекари и сестри със своите великолепни подвизи ще ги изтрият от благородната памет на народа.“

Преценката за Военно-санитарната ни служба е много сурова и журналистът я обхваща с няколко думи:

„Тъмно петно на общия светъл фон.“²

По отношение благоприятното влияние на руския печат към българските интереси, ето изявление на общественик, което е откровение и на нашия народ:

„Всички ние, българите, сме дълбоко трогнати от онава внимание и защита, която срещнахме в лицето на руския печат — изразител на руското обществено мнение. В дни на тежки изпитания ние срещнахме толкова много искрени слова. Сърцето на руското общество биеше в унисон с нашето и всичко това ни даваше необходимата гордост и възможност да се борим с врага.

Това отношение винаги се запечатва в българската душа, доказвайки за лишен път, че в години на изпитание руският народ се слива с братята славяни.“³

С дадената ни дипломатическа и материална подкрепа по време на войната България само завърши започнатото от Русия освободително дело. В победния марш към Чатаджанската позиция българската войска вървеше по същите посоки, които бяха осеяни с безчислени незнайни руски гробове. Затова войната бе продължение на вековната връзка, съществуваща между двата братски народа, И в Балканската война българият не се чувствуваше сам,

¹ ЦДИА, Ф 176, оп. 2 д. 1215, л. 31.

² Вл. Немирович-Данченко. Посоч. съч., ч. II, с. 212.

³ в. „Утро“ бр. 763 от 13 март 1913 г.

защото сред войската имаше стотици доброволци — гаранция, че Русия няма да ни остави в беда.

Нашият войник показва завидна издръжливост и бляскави прояви на храброст.

Намирайки се под благотворното влияние на руското военно изкуство, българската армия с чест се справи с противника в Балканската война, като даде и ценен принос: за бъдещото развитие на военното изкуство.

Моралната и материалната руска подкрепа в миналото ни е окуражавала, както днес великият Съветски съюз поддържа българския народ в неговите дела и е гаранция за светлото му бъдеще.

ПРИЛОЖЕНИЯ

ВЕРБАЛНА НОТА¹

подадена от Австро-Унгария и Русия до правителствата на Балканските държави

„Руското и австро-унгарското правителство заявяват на Балканските държави:

1. Че силите осъждат енергично всяка мярка, която би била от естество да доведе до нарушение на мира.

2. Опирайки се на чл. 23 от Берлинския договор, силите ще поемат в интереса на населенията осъществяването на реформи в управлението на Европейска Турция, без никакво посегателство върху суверенитета на Султана и териториалната целокупност на империята. С тази своя декларация силите, от друга страна, си запазват свободата за колективно и по-нататъшно проучване на въпроса.

3. Ако, при все това, войната между балканските държави и Отоманската империя избухне, силите, след свършека на конфликта, не ще допуснат никакво изменение на териториалното статукво в Европейска Турция.

Силите ще направят колективно пред Портата постъпки в смисъл на настоящата декларация.“

Нотата е подадена на 25 септември (вторник) 1912 година.

На тази нота *Сърбия* отговаря, в смисъл, че всичко е вече късно.

Черна гора е обявила вече война на Турция. *Гърция* не дава никакъв отговор.

На 1 октомври (понеделник) 1912 година Българското правителство дава следния отговор на австро-руската нота от 25 септември:

„Царското правителство, в съгласие с правителствата на Гърция и Сърбия, като изказва своята благодарност за проявения интерес към населенията на Европейска Турция, намира, че би било жестоко да не се постараят да се добият в полза на християнските населения на Отоманската империя по-радикални и по-определени реформи, които биха могли действително да подобрят тяхната окаяна участ.

Затова правителствата на трите балкански държави считат за свой дълг да се отнесат направо до правителството на Н. В. Султана, като му посочат реформата за прокарване и гаранциите, които ще трябва да се дадат за искреното прилагане на реформи.“

Министерството на външните работи връчва една нота и на Управляващия турската легация в София, в която се изброяват исканията на съюзниците за реформи. Такава нота до Турция подава и сръбското правителство.

В нотата на България и Сърбия до турското правителство са изброени следните искания за реформи:

„Административна автономия на областите, генерал-губернатори белгийци или швейцарци, изборни областни събрания, жандар-

¹ Лефтеров, Христо, полковник г. щ. Балканската война. По дневника на Цензурната секция при Щаба на действащата армия. София, 1938, с. с. 15 и 25.

мерия, свобода на образованието и местна милиция. Прилагането на тия реформи трябва да бъде възложено на един висш съвет, съставен от еднакво число християни и мохамедани, и под надзора на посланиците на великите сили и на министрите на четирите балкански държави в Цариград.

Портата се поканва да заяви, че тя приема това искане, каго се задължи да прокара в един срок от шест месеца изложените реформи в нотата и в приложената към нея обяснителна записка и че се съгласява, като доказателство за своето съизволение, да отмени прадеото за своята мобилизация.“

На тази нота в чужбина се гледа като на ултиматум до турското правителство, поради което войната се счита за неизбежна.

На 2 октомври (вторник) 1912 г. турското правителство нарежда отзоваването на посланиците си в столиците на балканските държави. На 4 октомври Портата връчва нота на българската и сръбската легации в Цариград да напуснат отоманската територия — целият персонал на легацията, колкото се може по-скоро.

СПИСЪК

на руските военни кореспонденти, допуснати в театъра на военните действия

Име, презиме и фамилия	Кой вестник (списание) представлява	Към кой щаб е причислен
1. Василий Иванович Немирович-ДАНЧЕНКО	в. „Русское слово“	Из целия театър на войната
2. Александър Ал. ПИЛЕНКО ¹	в. „Новое Время“	Из целия театър на войната
3. щабс-капитан СЕМЕНОВ	в. „Известия“ Импер. Николаев-	Из целия театър на войната
	ской воен. академии	
4. Евгений ЧЕРИКОВ	в. „Голосъ Москвы“	Из целия театър на войната
5. Виктор ТОПОРОВ	в. „Речь“, „Русския Ведомости“ и	Щаб I-а армия
	в. „Киевская Мысль“	
6. Иван В. ГОНЧАРОВ	в. „Голосъ Москвы“ и в „Раннее	Щаб I-а армия
	Утро“	
7. Николай БРЕШКО-БРЕШКОВ-	в. „Петербургская Газета“	Щаб II-а армия
СКИ		
8. Т. И. ИВАНОВСКИ	в. „Приазовский Край“	Щаб II-а армия
9. Ал. Львович ЦИТРАН	в. „Южный Край“	Щаб II-а армия
10. Ал. Ив. ПОИМАНОВ	в. „Живое Слово“ и в. „Копейка“	Щаб II-а армия
11. фон ДРЕЙЕР, полковник от ге-	в. „Новое Время“	Щаб III-а армия
нералния щаб		
12. Н. П. МАМОНТОВ, капитан	в. „Утро России“ и	Щаб III-а армия
	в. „Отклики Кавказа“	

¹ Присъствувал при преговорите за примирие през ноември 1912 г. — с.Плая при ез. Бююк-Чекмедже с българската делегация.

13. А. Березовски-ОЛГИНСКИ
14. Александър СТОЙКИН

15. Михаил А. ОСОРЧИН
16. Н. И. СУРИН
17. Иван Н. КАЛИНА
18. княз-поручик ВИНДЕШГРЕЦ
19. Лев Давидович БРОНШТЕЙН
(Троцки)

- в. „Биржевые Ведомости“
в. „С. — Петерб. Телегр. Аген-
ция“
в. „Русския Ведомости“
в. „Петербург. телегр. агентство“
в. „Русское Слово“

в. „Киевская Мысль“

Щаб III-а армия
Щаб III-а армия

Щаб III-а армия
Щаб на 7-а Рилска дивизия
Щаб на конната бригада на пол-
ковник Александър Танев
Не допуснат на фронта, върнат
от Стара Загора в София

СПИСЪК
на руските санитарни мисии и на някои от лекарите, работили в България по време на войната

Наименование на мисията Ръководител	Състав: лекари и друг помощен персонал	Где е разкрита
I. ВЪВ ВЪТРЕШНОСТТА НА СТРАНАТА		
1. В София:		
— лазарет от Москва, на д-р БАКУНИН	трима лекари и три сестри, 125 легла	кв. „Лозенец“ в Духовната семинария
— лазарет на Гербовецката община от Петроград, на д-р Н. ЛЕБЕДЕВ	2 лекари и 18 души помощен персонал, 147 легла	ул. „Шипка“ № 40, училище „В. Априлов“
2. В Пловдив:		
— болница на Кауфманската община — Петроград, д-р Е. М. ТЕРЕШЧЕНКО и д-р Вс. СТАЛИМИНСКИ	2 лекари и 18 души помощен персонал	прогимназия „Маразлия“
— болница на Светотройцката община — Петроград, д-р Иван ДУШЕНЕК	. . . . .	. . . . .
3. В Ямбол		
Лазарет от Москва, на д-р К. Ал. Хирнов	персонал — 28 души, 335 легла?	Отначало в Ямбол, след това в Деде Агач до края на войната.
4. В Плевен		
д-р В. ЛИЗОГУБ	7 души санитарен персонал	. . . . .

Забележка: Руски болници са разкрити в Русе и Разград, но сведения за състава и работата им няма.

II. НА ТЕАТЪРА НА ВОЕННИТЕ ДЕЙСТВИЯ:

1. На гара Любимец
— болница на Александровската
община на Червен кръст от
Петроград, военен лекар д-р Ал.
Ф. ЗИМНИЦКИ

2. Болница на Евгениевската общи-
на на Червен кръст от Петроград,
с ръководител:
д-р Ев. Ос. МАНОИЛОВ

На гара Свиленград (Мустафа
паша)

1. Болница на „Руския червен кръст“
от Киев, с ръководител:
д-р Т. КОНДРАТЕВ

2. Болница на Червения кръст от
Симферопол, под ръководството
последователно на:
д-р ТОПАЛОВ,
д-р ДОБРОНРАВОВ и
д-р П. Г. РИШКОВ

В гр. Лозенград

1. Болница на Червения кръст от
Петроград,
д-р Л. Д. ИВАНОВСКИ

2 лекари, 6 милосърдни сестри, 10
санитари, 1 домакин,
70 легла

2 лекари, 6 сестри, 10 санитари и
1 домакин, 65 легла

1 лекар-хирург, 1 студент-меди-
цина, 6 сестри, 2 санитарни
фелдфебели

1 лекар-хирург, 1 фелдшер, 4
сестри и 4 санитари. Тук рабо-
ти като сестра — княгиня М.
М. ВЕРЕЩАГИН и графиня
ИГНАТИЕВА

6 лекари, 1 аптекар, 16 милосърд-
ни сестри, 31 санитари, 2 гле-
дачки и 1 домакин
310 легла

В с. Любимец, работи като само-
стоятелна болница

Отначало установени в гр. Тър-
ново, а после изпратени в Му-
стафа паша, где то работи с
II-а Свиленградска етапна бол-
ница

Пристига от София и се разкри-
ва в гр. Мустафа паша

Пристига от София на 27 октом-
ври 1912 г. и разкрива болница
на собствена издръжка

2. Болница на Кауфманската община на Червен кръст от Петроград,
д-р К. Ф. ГЕФЛИНГ
3. Мисия на комитета от Нижнегород, д-р В. П. ОРЛОВ

3. Мисия от болницата на българина д-р П. КИРЧЕВ от гр. Харбинск

В гр. Чорлу

1. Мисия на милосърдните сестри М. И. КЛЕМЕНКО и Ел. Ал. ЧЕРНОМУЦКА

В гр. Софлу

1. Болница на руския Червен кръст на гр. Москва,
д-р Д. Н. РОЗНАТОВСКИ

В гр. Деде Агач

1. Болница на руския червен кръст от гр. Москва,
д-р К. Ал. ХИРНОВ

2 лекари, 6 сестри, 10 санитарни и 1 домакин, 105 легла

Персонал от клиниката на д-р Н. Кирчев, издържан с негови средства. Състав — 1 лекар и 13 души, пом. персонал

Персоналът се издържа със средства на благотелката ТЕРЕСЧЕНКО от гр. Киев

5 лекари, 9 сестри, 10 санитарни и 1 домакин, 200 легла

с. Кавак — 1 лекар, 2 сестри и 2 санитарни

5 лекари-хирурзи, 6 студентки-медицина, 5 сестри и 12 санитарни

Пристига от София към края на октомври 1912 г. в Лозенград и се установява в „Новите турски казарми“.

Отначало командирована към Етапната болница в гр. Казанлък, а после към I Етапна болница в Лозенград

В Лозенград, към Лозенградската етапна болница. Изпраща хора в Димотика и Чорлу

В Чорлу мисията обслужва болницата за холерно болни

Отначало открива лечебно заведение в София, със свое домакинство

На 14. II. 1913 г. открива болница в гр. Софлу и изпраща болничен състав в с. Кавак — на Булаирската позиция на IV армия

Отначало разкрита в Ямбол, а от 6. II. 1913 г. до края на войната в Деде Агач като самостоятелно отделение от Ямболската етапна болница в града

На Източния сектор при Одрин

1. Болница на Кауфманската община на Червения кръст от Петроград, под попечителството на баронеса ВАРВАРА ИВАНОВНА ИКСКЮЛ фон ГЕЛДЕНБРАНД, ръководи д-р Николай Иванович ВОРОНОВ

с. ЕРМЕНИКЪОЙ — Чаталджанска позиция

1. Доброволчески транспорт на Руския червен кръст, д-р ГИНТИЛУ

2 лекари-хирурзи и 6 милосърдни сестри, около 100 легла

Санитарен отряд с 31 ресорни едноконни двуколки и своя кухня

Разкрита в 4 болнични палатки при с. Караюсюф, непосредствено до бойната линия

Евакуира тежко болни от Чаталджанската позиция до ст. Кабакча
По-късно придаден на 4 пех. Преславска дивизия — с. Аккалан

За снабдяване на руските санитарни мисии в България, в София е открит ЦЕНТРАЛЕН САНИТАРЕН СКЛАД, който отпуска санитарни материали и инструменти и на българските санитарни учреждения, а даже и на чуждите мисии, пристигнали в помощ на Българския червен кръст.

Освен санитарните мисии, пристигнали в България, за участие във войната пристигат и отделни руски лекари, фелдшери и милосърдни сестри

В санитарните учреждения — във вътрешността на България или на фронта — постъпват много лекари, фелдшери или милосърдни сестри, имената на някои от които са известни:

Име, презиме и фамилия	Где е постъпил на работа
1. Д-р Василий Александрович ВЕЛИЦКИ	Хирург в болницата на гр. Свищов
2. Д-р Алексей БАКЪРНИН	Хирург — болницата в пионерните казарми — София
3. Д-р Африкан Василиевич ЮДИН	3-та болница при 10 пехотна Родопска дивизия
4. Д-р Иван Семеонович РУЖЕЙНИКОВ	3-та болница при 10 пехотна Родопска дивизия
5. Д-р Надежда Степановна МОШКОВА	Епидемическа болница в Чорлу, по-късно в Димотика
6. Д-р Иля Василевич ТОПАЛОВ	Работил в болница в Свиленград
7. Д-р Гертберт Готгардович фон ВЕГЕЗАК	София — Военно-санитарна инспекция
8. Д-р Фани Д. ОСТРОВСКА	Интернистка — работи в София, Калофер и Пловдив
9. Д-р Валентин Симеонович ВАСИЛКОВ	Работи в София
10. Д-р Теодор ЛАЦИС	София — Александровска болница
11. Д-р Николай Иванович ДАМПЕРОВ	Работи в София, Плевен и Пловдив
12. Д-р Сергей Михайлович МАЛИНОВСКИ	София — Болница на „Червен кръст“
13. Д-р Анна Гр. ПЛЕЧКО	София — Разпределителна болница
14. Д-р Борис Л. ГОРДОН КЛЮЧКО	София — Разпределителна болница
15. Д-р Зелда КЛИБАЧСКАЯ	София — Разпределителна болница
16. Д-р Франкел Марк ВЛАДИМИРОВИЧ	хирург — Болницата в Русе
17. Д-р Даниел Львович ФРИШБЕРГ	Казанлък
18. Д-р Виктор Иванович БЕЛОЗЕРСКИ	Болницата в с. Княжево

19. Д-р Давид Яковлевич ШЕЙНИЦВИТ
20. Д-р Ефим Львович ЯНОВСКИ
21. Д-р Лев БРАШКИН
22. Д-р Матвей Емилянович ХМЕЛНИЦКИИ
23. Д-р Михайл Емилиянович ПОПОВ
24. Д-р Петър Григориевич ЛАЗНЕВ
25. Д-р Владимир Михайлович ШАМРАЕВСКИ
26. Д-р Яков Давидович КЛУГМАН
27. Д-р Аршак МАЦАКАНОВ
28. лекар Т. Кириаченко — НИКОЛАЕВИЧ
29. лекар Феодор ОСТРОВСКИ
30. лекар Александър ЗАНЕШЕВ
31. лекар В. ЗИМИН
32. лекар Ефим Лъвович ЯКОВСКИ
33. лекар П. ДЕНИКЕ
34. лекар Николай Л. СИМАШКО
35. лекар Андрей АНДРЕЕВИЧ
36. лекар СКОРИЦКА
37. лекар Александър Павлович ВИНОГРАДОВ
- 38.
- 39.
- 40.
41. фелдшер Иван Андреевич ТУДОСИ
42. фелдшер Л. И. КОМАРОВ
43. милосърдна сестра И. М. ГРОМИНА
44. милосърдна сестра МАРИЯ ИВАНОВНА ВАСИЛЕВСКА
- 45.
- 46.
- 47.
- 48.
- 49.
- 50.

хирург — София и Русе

хирург — Русе
интернист — Пазарджик

Варна
Русе

Харманли и Серес

Харманли и Серес

Харманли и Серес

лекар на Македоно-одринската
бригада

София — разпределителна
болница

Пловдив — Евакуационна
болница

лекар на 2 конен полк

София — Разпределителна
болница

Ямбол, Димотика и Узункю-
прю

Пещера

Мустафа паша — 1-а полска
подвижна болница

Работи в болница в Лозенград
(Уличена в сътрудничество
на гръцкото разузнаване —
избягала в Атина)

Димотика — Етапна болница

Серес — 2-а етапна болница
Горна-Джумая, починала в
болницата от холера

Работи в лазарета при с. Ка-
раюсюф

И така, по инициатива на Международния червен кръст, в България пристигат *49 военно-санитарни мисии*, от които 16 мисии бяха от Русия. Доброволците — руски санитарен персонал, бяха над 300 души, от които около *50 души — лекари*.

Персоналът на чуждите санитарни мисии възлизаше на *625 души*, от които 273 души бяха руси. Общо лекари-чужденци — *151 души*, от които 38 души руси.

От комплектуваните 1687 легла *965 легла* бяха на руските мисии. Тук трябва да се отбележи, че руските мисии бяха на самоиздръжка и богато се снабдяваха от Руския Централен санитарен склад в София.¹

---

¹ Сп. „Вестник красного креста“ № 1, януари 1913 г. С. Петербург, стр. 111.

СПИСЪК

на руски офицери-доброволци, постъпили в българската войска по време на Балканската война

Чин, име, презиме и фамилия Род оръжие	В коя част е зачислен	Заповед за приемане на служба
I. ПЕХОТА		
1. Полковник барон Владимир дьо ПЕЛЕНБЕРГ	Македоно-одринско опълчение, Командир на 1-ва Дебърска дружина	...
2. полковник ЗОЛОТУХИН	Главно тилово управление	Зап. № 61, Д. А., 13. 12. 1912 г.
3. капитан г. щ. Юрдан Г. ПЕХЛИ-ВАНОВ	Офицер за поръчки при Щаба на I армия	Българин на руска служба
4. капитан г. щ. (подесаул) Георги Петрович ПОЛЪКОВНИКОВ	Към Щаба на III армия	...
5. капитан Владимир Стоянович ВЕЗЕНКОВ	Македоно-одринско опълчение	...
6. ротмистър (сотник) Александър Иванович ВОЛКОНСКИ	Македоно-одринско опълчение	Зап. № 74, Д. А., 24. IV. 1913 г.
7. подпоручик Григорий Матвеевич ВЕКШИН	Македоно-одринско опълчение	...
8. поручик Владимир Ростиславович АПУХИН	17 пех. Доростолски полк	...
9. подпоручик (корнет) Сергей Николаевич ВОЕВОДСКИ	10 пех. Родопски полк	При атаката на форта Айджиолу ранен в главата
10. подпоручик Василий Дмитриевич ЗАНКОВСКИ	51 пехотен полк	Зап. № 23, Д. А.

11. капитан г. щ. Михайл Николаевич
СУХОТИН
12. поручик г. щ. Николай Всеволо-
дович ШИНКАРЕНКО
13. ротмистър княз Николай Николае-
вич РАДЗЕВИЛ
14. капитан Вивиан МАКСИМОВИЧ
15. поручик Николай Николаевич
НЕМИЛОВ
16. поручик Александър ПЕРФА-
НЕНКО
17. подпоручик Павел Николаевич
КАСПЕРОВИЧ
18. поручик Наждех КАРАГИН
19. поручик А. ТОРКОМ
20. подпоручик КАРПЕНКО
21. щабе капитан ВОРОШИН
22. поручик ЕКАВЕНЦ
23. подпоручик Михайл Иванович
ЦЕРНИЦКИ
24. прапорщик Дмитрий
СТЕФАНОВИЧ
25. подпоручик Ивлян Максимович
ЧОХОВ
26. подпоручик Александър Александ-
рович МГЕРТОВ
27. телеграфо-пощенски чиновник
Наум ИЧКОВ
28. художник Иван ВЛАДИМИРО-
ВИЧ

Н-к щаб на 3-а бригада от 11 пе-
хотна дивизия

По-късно станал помощник на ру-
ския военен аташе в София

Офицер за поръчки в щаба на 6
пех. Бдинска дивизия

Ротен командир в Македоно-од-
ринското опълчение

1-ва Македоно-одринска бригада,
3-а Солунска дружина

Македоно-одринско опълчение,
Кърджалийски отряд

9-а Прилепска дружина

...

Щаб на Македоно-одринско опъл-
чение

...

В I-а армия

В I-а армия

...

Бургаски гарнизон

...

Македоно-одринско опълчение

...

Македоно-одринско опълчение

...

...

...

...

...

Убит на фронта

Убит при гр. Фере

...

...

...

Зап. № 46, Д. А., 20. XII. 1912 г.

...

...

...

...

29. капитан Владимир
КАНАЗИРЕВ
30. Август РОЗЕНТАЛ (художник)

К-р на 4-а Битолска дружина
1 пехотен полк

II. АРТИЛЕРИЯ

1. капитан Анатолий Василевич
ЛЕНИН
2. капитан . . . . . СЕМЕНОВ
3. капитан . . . . . МУРОМЦЕВ
4. капитан . . . . . ДИМИТРИЕВ
5. подпоручик . . . . . КАРПЕНКО
6. капитан . . . . . САМОСЕЕВ
7. поручик Георги Иванович
НЕЖАНЦОВ
8. подпоручик Яков Йосифович
ЖАМТОЗОВ
9. поручик Вячеслав Соткин
ШИНКАРЕНКО
10. подпоручик Федор Феодорович
фон БРАНД
11. подпоручик Евгений С. ДРООН
12. редник артилерист . . . АНОСОВ
(артист в Миланската скала)
13. подполковник Стоянов
ГОРАНЧЕВ

9. арт. сс полк. Командир на ба-
тарея . . . . .
Соф. укрепен пункт . . . . .
Соф. укрепен пункт . . . . .
2 артилерийски полк . . . . .
2 артилерийски полк . . . . .
2 артилерийски полк . . . . .
3 артилерийски полк . . . . .
4 артилер. не сс полк . . . . .
6 артилер. сс полк . . . . .
9 артилер. сс полк . . . . .
8 артилер. сс полк . . . . .
9 артилерийски сс полк . . . . .
5 артилерийски полк . . . . .

III. КОННИЦА

1. полковник Дмитрий Владимирович
ФУСС

Щаб на конната дивизия . . . . .

2. подполковник граф Георги Константинович КОМАРОВСКИ
3. ротмистър И. Абрамович ЗАХАРЕНКО
4. ротмистър Яков Лукнич Схол ЕНГБЕРСТ
5. поручик граф Владимир КРОНГЕЛМ
6. ротмистър (капитан) Александър Петрович ПУТИЛОВ
7. подпоручик Никола КАРАЩУК
8. подпоручик Борис Михайлович РЖЕВСКИ
9. кандидат офицер (корнет) Александър Ал. БОГЕНГАРД
10. поручик Николай Матвеевич БАТЮШКОВ
11. мл. подофицер Владимир Димитриевич ВЛАСОВ
12. поручик Николай Матвеевич ГОЛУБОВ
13. ротмистър Вячеслав Абрамович ЗАХАРИН
14. поручик Александър Евгениевич РИМСКИ-КОРСАКОВ
15. поручик . . . ДВОЙЕНКО
16. поручик . . . ПОКРОВСКИ
17. капитан (подесаул) Пьотър Матвеевич ГРЕКОВ
18. поручик Феодор Йосифович ДОМОРАТСКИ
19. поручик граф Константин ВРАНГЕЛ

Щаб на конната дивизия

Щаб на конната дивизия

1 конен полк

1 конен полк

2 конен полк

2 конен полк

3 конен полк

3 конен полк

4 конен полк

4 конен полк

6 конен полк

7 конен полк

7 конен полк

Гвардейски полк

Гвардейски полк

7 конен полк

9 конен полк

Айроболски отряд

...

...

...

...

...

Зап. № 71, Д. А., 20. X. 1912 г.

...

...

...

...

...

Зап. № 116, Д. А., 23. IV. 1913 г.

...

...

...

...

...

...

20. подпоручик . . . . Иванович ВАСИЛѢВСКИ	. . . .	. . . .
21. поручик Георги Иванович НЕЖИНЦОВ	В конницата към III армия	. . . .
22. поручик Вячеслав Абрамович СОТКИН	. . . .	. . . .
23. ротмистър Захарн Абрамович ВЪГСАЛОВ	. . . .	. . . .
24. ротмистър . . . . ВАРОШКИН	1 конен полк	. . . .
25. поручик . . . . ЕКОВЕНЦ	1 конен полк	. . . .
26. ротмистър . . . Резняков	Към III армия	. . . .
27. подпор. Наждех Горягин	Командир на арменската рота	роден Сибир

IV. ЛЕТЦИ И АВИОТЕХНИЦИ

1. Сергей Сергеевич ШЕТИНИН	1 аеропланно отделение	Зап. № 75, Д. А., 20. XII. 1912 г.
2. Тимофей Никифорович ЕФИМОВ	1 аеропл. отделение	Зап. № 75, Д. А., 20. XII. 1912 г.
3. Николай Дмитриевич КОСТИН	1 аеропл. отделение	Зап. № 75, Д. А., 20. XII. 1912 г.
4. Пьотр Владимирович ЕВСЮКОВ	2 аеропл. отделение	Зап. № 75, Д. А., 20. XII. 1912 г.
5. Феодор Феодорович КОЛЧИН	2 аеропл. отделение	Зап. № 75, Д. А., 20. XII. 1912 г.
6. Яков Иванович СЕДОВ	3 аеропл. отделение	ВИА, д. VI. 2-а, л. 237
7. штабс-капитан Юрий Михайлович ГРЕКОВ	. . . .	. . . .
8. Емануил МАРГУЛИС (пилот)	1 аеропл. отделение	ВИА, д. VI. 2-а, л. 237
9. А. А. АГАФОНОВ	. . . .	. . . .
10. Григорий ГРЕБЕНЮК	. . . .	. . . .
11. С. Н. КОВАНКО	. . . .	. . . .
12. фон ЛЕРХЕ	1 аеропл. отделение	. . . .
13. . . . . ПОКРОВСКИ	. . . .	. . . .
14. М. ПОПОВ	. . . .	. . . .
15. Василий ИВАНОВ	. . . .	. . . .

Авиотехници:

1. Порфирий Георгиевич ВОРОНИН	1 аеропл. отделение	ВИА, оп. 4, д. 38 л. 100
2. Василий Василевич ДЕКТЕРЬОВ	механик-моторист	...
3. Дмитрий ВИДЕНЛИЕВ	старши монтьор	...
4. Йосиф Иванович ИВАНОВ	...	...
5. Александър Димитриевич КОРОВКИН	...	ВИА, оп. 4, д. 38 л. 100
6. Семен Гаврилович МАРАЛОВ	електромеханик	ВИА, оп. 4, д. 38 л. 100
7. Николай Николаевич ОРЛОВ	монтьор	...
8. Лев Иванович СЕКУРИНСКИ	мл. монтьор	...
9. Николай Андреевич ТАРАСОВ	механик моторист	Зап. № 20, Д. А. 14. X. 1912 г.,
10. Феодор Никифорович ЩЕРБАКОВ	монтьор	ВИА, оп. 3, д. 539, л. 40
11. Дмитрий Феодорович БОРИСОВ	мл. монтьор	...
12. Александър КОРОВЦЕВ	...	...
13. Александър Матвеевич ЛЕПЕШКИН	техник	...
14. Георги Иванович КОТЕЛНИКОВ	механик	...
15. Зарех ПАПАЗЯН	...	...
16. инженер Ян Апфелбаум ЯБЛОНСКИ	радиотелеграфист	...

Забележка: На някои от доброволците трите имена не са уточнени, както и в кон части са служили, защото така са отразени в отчетните книжа.

СПИСЪК

на някои от наградените руски лекари-доброволци и санитарен персонал с военни ордени за участие в Балканската война

Име, презиме и фамилия	Повод за наградата	С какъв орден или медал е награден
1. ВЕРА ВАСИЛЕВНА МАВРИНА, Председател на „Комитет Киевской-Маринской общины сестри милосърдни“ от гр. Киев	По предложение на българския консул в гр. Киев — А. Д. Фурман, за проявена активна дейност по събиране на средства за издръжката на болницата на д-р КОНДРАТЕВ	Народен орден за гражданска заслуга (НОГЗ) I ст. дамски
2. ЕЛИСАВЕТА СЕРГЕЕВНА ТРЕПОВА — съпруга на Киевския генерал-губернатор	Организираща в дома си шивалня за долни дрехи за ранените и болни български войници	НОГЗ I ст. — дамски
3. ВЛАДИМИР ЕРАЗМОВИЧ ГАЕВСКИ, Председател на комитета на Таврическата община „Червен кръст“	За организаторска работа и изпращане на помощи в България	НОГЗ — I ст.

Санитарен персонал, работил в ТАВРИЧЕСКИЯ САНИТАРЕН
ОТРЯД в гр. Мустафа паша (Свиленград)

1. ИВАН МИХАЙЛОВИЧ МАТВЕЕВСКИ	За хуманна дейност	НОГЗ — IV ст.
2. АЛЕКСАНДЪР ВАСИЛИЕВИЧ АНОПОВ	За хуманна дейност	същият орден
3. ЕВДОКИЯ СТЕПАНОВНА АНОПОВА	За хуманна дейност	същият орден
4. АФАНАСИИ ВАСИЛЕВИЧ ВАРБАНСКИИ	За хуманна дейност	същият орден
5. ФЕОДОР ФЕОДОРОВИЧ ГАНЕВ	За хуманна дейност	НОГЗ — V ст.
6. МИХАЙЛ ТЕОДОСИЕВИЧ ГРЕКОВ	За хуманна дейност	НОГЗ — V ст.
7. ЗАХАРИИ ДИМИТРИЕВИЧ КОЧЕРОВ	За хуманна дейност	същият орден
8. д-р ИЛИЯ ВАСИЛЕВИЧ ТОПАЛОВ	За хуманна дейност	НОГЗ — IV ст.
9. ВИКТОРИЯ АЛЕКСЕЕВНА — милосърдна сестра	За хуманна дейност	Сребърен медал „За заслуга“
10. ВЕРА ГУСЕВА, милосърдна сестра	За хуманна дейност	Сребърен медал „За заслуга“
11. БЕРТА ЛЪВОВНА ЛУТРОВНИК, фелдшер	За хуманна дейност	Сребърен медал „За заслуга“
12. ПАНТАЛЕЙМОН В. ЧЕРНОКАЛЦЕВ, санитар	За хуманна дейност	Сребърен медал „За заслуга“
13. ГЕОРГИ МАШЕН, санитар	За хуманна дейност	НОГЗ — V ст.
14. АФРИКАН ВАСИЛЕВИЧ ЮДИН	За хуманна дейност	НОГЗ — V ст.
15. ИВАН СЕМЬОНОВИЧ РУЖЕЙНИКОВ	За хуманна дейност	Сребърен медал „За заслуга“
16. НАДЕЖДА СТЕПАНОВНА МОШКОВА	За хуманна дейност	НОГЗ — V ст., с корона
17. д-р АЛЕКСЕЙ БАКЪРНИН, хирург	За хуманна дейност	НОГЗ — V ст., с корона
18. д-р ВАСИЛИИ АЛЕКСАНДРОВИЧ БЕЛИЦКИ, хирург	За хуманна дейност	НОГЗ — V ст., с корона
19. д-р ГЕРТБЕРТ ГОТГАПДОВИЧ фон ВЕГЕЗАК	За хуманна дейност	НОГЗ — V ст., с корона
20. д-р ФАНИ Д. ОСТРОВСКАЯ	За хуманна дейност	НОГЗ — V ст., с корона
21. д-р ВАЛЕНТИН СИМЕОНОВИЧ ВАСИЛКОВ	За хуманна дейност	НОГЗ — V ст., с корона
22. д-р ТЕОДОР ЛАЦИС	За хуманна дейност	НОГЗ — V ст., с корона
23. д-р НИКОЛАЙ ИВАНОВИЧ ДАМПЕРОВ	За хуманна дейност	НОГЗ — V ст., с корона
24. д-р СЕРГЕЙ МИХАЙЛОВИЧ МАЛИНОВСКИ	За хуманна дейност	НОГЗ — V ст., с корона

Лекари, изпратени по искане на Българския червен кръст, от пълномощния ни министър в Петроград — С. С. Бобчев

1. АННА ГР. ПЛЕЧКО	За хуманна дейност	НОГЗ — V ст., с корона
2. БОРИС Л. ГОРДОН КЛЮЧКО	За хуманна дейност	НОГЗ — V ст., с корона
3. ЗЕЛДА КЛИВАЧСКАЯ	За хуманна дейност	НОГЗ — V ст., с корона

Лекари, изпратени от българския консул в Киев

1. ФРАНКЕЛ МАРК ВЛАДИМИРОВИЧ	За хуманна дейност	НОГЗ — V ст., с корона
2. ДАНИЕЛ ЛЬВОВИЧ ФРИШБЕРГ	За хуманна дейност	НОГЗ — V ст., с корона
3. ВИКТОР ИВАНОВИЧ БЕЛОЗЕРСКИ	За хуманна дейност	св. Александър V ст.
4. ДАВИД ЯКОВЛЕВИЧ ШЕЙНЦВИТ	За хуманна дейност	НОГЗ — V ст., с корона
5. ЕФИМ ЛЬВОВИЧ ЯНОВСКИ	За хуманна дейност	НОГЗ — V ст., с корона
6. ЛЕВ БРАШКИН	За хуманна дейност	НОГЗ — V ст., с корона
7. МАТВЕЙ ЕМИЛЯНОВИЧ ХМЕЛНИЦКИИ	За хуманна дейност	НОГЗ — V ст., с корона
8. МИХАЙЛ ЕМИЛЯНОВИЧ ПОПОВ	За хуманна дейност	НОГЗ — V ст., с корона
9. ПЪОТЪР ГРИГОРИЕВИЧ ЛАЗНЕВ	За хуманна дейност	„За храброст“ IV ст.
10. ВЛАДИМИР МИХАЙЛОВИЧ ШАМРАЕВСКИ	За хуманна дейност	св. Александър V ст. с мечове отгоре
11. ЯКОВ ДАВИДОВИЧ КЛУГМАН	За хуманна дейност	св. Александър V ст. с мечове отгоре
12. д-р АРШАК МАЦАКАНОВ	За храброст и самоотверженост при борбата с холерата	„За храброст“ IV ст.

Санитарен персонал от II-ра етапна болница — Киевска мисия — в Мустафа паша

1. д-р ФЕОДОР КОНДРАТЕВ	За хуманна дейност	св. Александър — IV ст.
2. СТАНИСЛАВ ГЛАВИНСКИ студент-медик	За хуманна дейност	орден „За заслуга“ V ст. на военна лента

3. ВИКТОР МЕЛИНЧЕНКО — фелдшер
4. АНДРЕЙ ИВАНЧУК, санитар
5. АННА ЕНЧЕНКО, старша сестра
6. ЛЮДМИЛА КРЕХОВСКА, сестра
7. ЛИДИЯ СОЛОМОНОВА, сестра
8. СОФИЯ СКОБЕЛЬСКАЯ
9. АННА КОЗЛОВА, сестра
10. ВЕРА МАВРИНА, сестра

За хуманна дейност
 За хуманна дейност
 За хуманна дейност
 За хуманна дейност
 За хуманна дейност
 За хуманна дейност
 За хуманна дейност
 За хуманна дейност

VЗ — VI ст.
 Сребърен медал, без корона
 св. Александър — V ст.
 VЗ — V ст.
 VЗ — V ст.
 VЗ — V ст.
 VЗ — V ст.
 VЗ — V ст.

Награден санитарен персонал от III-а ТАВРИЧЕСКО-БЕРДЯНСКА болница в гр. Мустафа паша

1. д-р П. Г. РИШКОВ, хирург
2. д-р ДОБРОНРАВОВ, интернист
3. Е. ВЕРЕЩАГИН, старша сестра
4. ЗАФИРА ВЛАХОВА, младша сестра
5. ВЕРА ГУСОВА, младша сестра
6. ВИКТОРИЯ АЛЕКСЕЕВНА, младша сестра

За хуманна дейност
 За хуманна дейност
 За хуманна дейност
 За хуманна дейност
 За хуманна дейност
 За хуманна дейност

св. Александър — V ст.
 св. Александър — V ст.
 св. Александър — V ст.
 Сребърен медал с корона
 Сребърен медал с корона
 Сребърен медал с корона

Награден санитарен персонал от КАУФМАНСКАТА БОЛНИЦА от гр. С. — Петербург, работил на Източния сектор при Одрин — с. Караюсюф

1. Баронеса ВАРВАРА ИВАНОВНА ИКСКЮЛ фон ГИЛДЕНБРАНД
 Попечителка на болницата
2. д-р НИКОЛАЙ ИВАНОВИЧ ВОРОНОВ,
 старши лекар
3. д-р ГЕНРИХ СТРОМБЕРГ ГЕНРИХОВИЧ,
 младши лекар
4. д-р НИКОЛАЙ СОФОТЕРОВ КВИНТИЛИА-
 НОВИЧ, младши лекар

За отлично ръководене
 санитарния отряд и
 самоотверженост, непо-
 средствено до фронта
 За хуманна дейност
 За хуманна дейност
 За хуманна дейност

св. Александър II ст., с мечове
 св. Александър III ст., с мечове
 св. Александър IV ст., с мечове
 св. Александър IV ст., с мечове

5. КСЕНИЯ АЛФОНСОВА, старша сестра сестра	За хуманна дейност	ВЗ — IV ст. на военна лента
6. АННА ТИХОМИРОВА ПАВЛОВНА, младша сестра	За хуманна дейност	Сребърен медал с корона
7. ВЕРА КИСЕЛОВА ВЛАДИМИРОВНА, младша сестра	За хуманна дейност	Сребърен медал с корона
8. ВЕРА АЛЕКСЕЕВА АЛЕКСАНДРОВНА младша сестра	За хуманна дейност	Сребърен медал с корона
9. НАДЕЖДА В. ЯДКОВА, младша сестра	За хуманна дейност	Сребърен медал с корона
10. АНТОНИНА ВЛАДИМИРОВНА ПЕТРОВА	За хуманна дейност	Сребърен медал с корона
11. ОЛГА ДАВИДОВИЧ БОГОЛЮБОВА, сестра аптекарка	За хуманна дейност	Сребърен медал с корона
12. ЕЛЕНА СМИРНОВА ФЕОДОРОВНА сестра аптекарка	За хуманна дейност	Сребърен медал с корона
13. МАРАШИЛ БАРАТИНСКИ, старши санитар	За хуманна дейност	Сребърен медал с корона
14. ИВАН НЕТРУСОВ	За хуманна дейност	Сребърен медал с корона

Със „сребърен медал“ с корона са наградени и прислужниците при лазарета в с. Караюсюф:

ЖУЧЕНКО ФЕОДОРОВИЧ, ИВАН ПАРАТИНСКИ, ИВАН АБРАМОВ, ИВАН ЧЕГИС, ИВАН ЕРМОЛЕЕВ, ЕВГЕНИ ГАЗРИЛОВ, ФЕОДОР АНДРЕЕВ и ХРИСТО ПОПОВ

¹ Военно-исторически архив (ВИА):
д. 9, оп. 4, л. 256; д. 9-а оп. 4, л. 530, 540, 556;
оп. 4, л. 60, л. 80, 84 и 98; оп. 4, л. 6, л. 680 и 681

ТАБЛИЦА

на доставките — материална помощ от Русия на България по време на Балканската война

Вид на помощта (доставката)	Количество	Забележка
1. <i>Външен заем</i> , реализиран в началото на 1912 г. срещу гаранция от 35 мил. лева в съкровищни бонове, внесени в руски банки	10 милиона златни рубли, равни на 27 мил. златни лева	Отпуснати за срок от шест месеца, с 5.5% лихва и комисиона 1/2%
2. <i>Доставка на оръжие и бойни припаси:</i> — пушки „трилинейни“, нови — патрони за трилинейна пушка — пушки „бердани“ — патрони за берданова пушка — Берданови пушки — патрони за берданова пушка	50 000 броя 50 мил. патрона 25 000 броя 22.5 мил. патрона 25 000 броя 12. мил. патрона	Доставката изпълнена на 18.XII. 1912 г. Подарени от Славянското д-во в Петроград по искане на генерал Пьотр Димитриевич Паренсов, на Македоно-одринското опълчение <i>Стойност на подаръка 3 милиона лева</i>
3. <i>Доставка на тежки картечници „Максим-Шпандау“</i>	. . . . . броя	Превозени с параход от Одеса по Дунава в Русе
4. <i>Доставка на коне за войската</i> — в началото на март 1912 г. — в края на ноември 1912 г.	3000 коня 5000 коня	От тях: 600 коня за конницата и 2400 коня за артилерията
5. <i>Доставка на хранителни припаси и военни материали</i> — брашно, овес, ечемик, пресовано сено и военни материали	Превозват се с корабите: „Саратов“, „Херсон“ и „Киев“	Корабите пътуват от Одеса през Босфора за пристанищата: Мидия и Деде Агач

6. Доставка на каменни въглища, отпущени от Министерството на морската

5000 тона кардиф

7. Колети и хранителни припаси от Руския червен кръст и доставка на минерално масло

Разтоварени от кораба „Александър II“ в пристанище Деде Агач
Дажба за един месец на 250 000 души

8. Захар, чай и лимонова киселина

9. Захар, ориз, трици и други стоки

10. Доставка на войнишко облекло:

- шинели
- панталони и куртки
- кожухчета
- ботуши
- платнища
- кавалерийски саби

302 560 броя
по 75 000 броя
234 899 броя
180 000 чифта
100 000 броя
5200 броя

11. Доставки за българското въздухоплаване:

- змейков балон „Дракон“
- поръчани аероплани „Фарман“ 22 броя
- доставени 7 броя аероплани „Блерио“
- хангарн за аероплани „Фарман“

Подарен от руското военно м-во
До 1 ноември 1912 г. получени 6 броя

Разтоварени от кораба „Маяк“ на пристанището в Русе
4 броя

Въглищата са купени франко пристанище Деде Агач по 35—36 шилинга за тон при плащане в Петроград

Корабът идва от Одеса . . .

Продуктите са натоварени в Одеса на кораба „Имрико“ и разтоварени в българските черноморски пристанища

Натоварени на кораба „Киев“ в Одеса, разтоварени към 20. XII. 1912 г. в Деде Агач

Доставени в края на 1912 г. и началото на 1913 г.

ВИА, оп. VI, д. 22-а, л. 181

За останалите 16 броя няма данни за получаването им
ВИА, 22-г, л. л. 4—5
ВИА, 22-г, л. 19

12. Пристигат 16 санитарни мисии, работещи със собствени материали и средства
Един санитарен транспорт със своя кухня

Централен санитарен склад, разкрит в София

разполага с:
захар, чай, топли дрехи, лекарства и други санитарни материали

Личен състав 273 души и 965 легла

31 ресорни едноконни двуколки и 40 души персонал с 1 лекар

Ежедневно получава от Русия по 6 вагона с припаси и санитарни материали

Мисиите са комплектувани и се издържат от Руския червен кръст

Снабдява своите санитарни мисии, подпомага и Българската санитарна служба

СНИМКИ И ФАКСИМИЛЕТА
ОТ ДОКУМЕНТИ

Изложение

Българските войски през септември и октомври 1912 г. в Македонија, Албанија, Егејскиот архипелаг и на Балканскиот полуостров. Изложение на военните действия, извършени от българските войски в Македонија, Албанија, Егејскиот архипелаг и на Балканскиот полуостров през септември и октомври 1912 г. Изложение на военните действия, извършени от българските войски в Македонија, Албанија, Егејскиот архипелаг и на Балканскиот полуостров през септември и октомври 1912 г.

Позивът, извършен от поручик Радул Милков на 30. 10. 1912 над Одринската крепост, както и от неговите бойни другари — поручиците: Топрачичев, Петров, Богданов и подпор. Калинов

Радул Милков
30. 10. 1912 г.
Радул Милков

От османлишки език

ПОЗІВЪТ КЪМ БЪЛГАРИ

Българите воеват за срещу македонското население, а против македонската, християнската и безмилостната османска държава. Искате ли да живеете в мир и спокойствие? Тогава да се обърнете към нас. Не чакаме да спомогнем и вас от алчките на държавците. Целта ни е, да помогнем за обкръжването на Балканския полуостров и добруването му. Не чакаме да, а ние само пожелание нападнат Турция от експлоатацията на държавните чиновници? Балканските държави казваха в стражата на от четири страни. С овладяването на Лозанград, Дале-Бургас, Димотиа, Скопие и Ягола, тъй наречените османски провинции в Европа, се изваля в ръцете на четирите Балкански съюзници. Българската армия е на един-два часа от Цариград. Турската армия бе разбита при Дале-Бургас. Остана само Одрин, но и той е обсаден. Вечнаква връзка със Цариград е прекъсната и чакане помис не може да получи. Ден и нощ, чака да се проваляме през и кому е душата? Защо да се лее кръв за угода на пазача? Среку Одрин има цялката български крепостни орудия. Ако Одрин не се предаде, не бъде напълно разрушен с артилерийски оръжия. После да се каже, но полза не да има. Не е ли жалко?

Позивът е без дата и подпис

Принат, *Radul Milkov*

Радул Милков - туролог

Превод на позива на български език

ПОЗИВ КЪМ ВСИЧКИ

Българите воюват не срещу мюсюлманското население, а против насилническата, жестоката и безмилостна османска държава. Нека се знае, че ние не искаме да проливаме кръв. Ние желяем да спасим и вас от алчните държавници. Целта ни е да помогнем за умиротворяването на Балканския полуостров и добруването му. Не виждате ли в какво положение изпадна Турция от експлоатацията на държавните чиновници? Балканските държави навлязоха в страната ви от четири страни. С овладяването на Лозенград, Люле Бургас, Димотика, Скопие и Битоля, тъй наречените османски провинции в Европа са изцяло в ръцете на четирите Балкански съюзници. Българската армия е на един-два часа от Цариград. Турската армия бе разбита при Люле Бургас. Остана само Одрин, но и той е обсаден. Всякаква връзка с Цариград е прекъсната и врагът не може да получи никаква помощ. Щом е така, защо да проливаме кръв и кому е нужна тя? Защо да се лее кръв за угода на пашите? Срещу Одрин има хиляди български крепостни оръдия. Ако Одрин не се предаде, ще бъде напълно разрушен с артилерийски огън. После ще се каете, но полза не ще има! Не е ли жалко?

Превел,

Гълъб Д. Гълъбов — турколог
гр. София — 1964 г.

Позивът не е датиран

TEXTE DE LA PROCLAMATION.

LES RÉSULTATS DE LA GUERRE.

Contre la Turquie se sont coalisés : Bulgarie, Serbie, Grèce et Monténégro. La Turquie a perdu toute le Thrace et toute la Macédoine, jus-qu'à Tchataldja (cette ville est aux mains des Bulgares) et Gallipoli.

Toutes les villes de la Turquie d'Europe sont tombées aux mains des alliés. C'est le tour, maintenant, d'Andrinople, de Janina et de Scutari. Les alliés sont maintenant plus forts qu'au commencement de la guerre. La Turquie est écrasée, elle n'a pas d'argent; le cabinet de Kiamî-Pacha est tombé parce qu'il a pris la décision de céder Andrinople. Nazim-Pacha est tué. L'armée turque est divisée en deux parties qui se battent entre eux sur les lignes de Tchataldja.

Les *deuamîs* (apostats) sont revenus au pouvoir. Talat-Bey, ancien télégraphiste, maintenant millionnaire; Djavid-Bey, ancien professeur dans une école commerciale privée à Salonique, à présent millionnaire, et qui a pris la fuite il y a quelques mois pour la troisième fois : tous ces parvenus qui, eux-mêmes, ne sont pas des vrais Turcs, sont devenus ministres de nouveau avec la grande mission de sauver l'Empire ottoman et le Khalifat.

La flotte russe est déjà vis-à-vis du Bosphore. L'armée russe va occuper les six vilayets arméniens; la France prend le protectorat de la Syrie; l'Allemagne demande l'Anatolie; l'Angleterre, la Mésopotamie, avec Bagdad.

Choukri-Pacha espère et attend la mobilisation roumaine... Vaine attente. Qu'il écrive (regarder l'avis de Choukri-Pacha du 4/1/1913 v. s.) et qu'il rassure la population d'Andrinople qu'on va signer bientôt la paix; qu'il se réjouisse que Sofia et Philippopoli sont aux mains des Turcs! La vérité est qu'en Bulgarie se trouve une armée turque de 25.000 prisonniers, avec Yaxer-Pacha en tête. La guerre est à sa fin; la Turquie succombe.

Mais Choukri-Pacha et les jeunes-tures ne sont pas satisfaits des milliers et des milliers de victimes; ils en désirent encore beaucoup d'autres milliers.

Officiers, sous-officiers et soldats, la capitulation est inévitable; qu'elle ne soit pas venue trop tard!

TEXTE DE LA PROCLAMATION

PROCLAMATION DE KIAMÎ PACHA

Onques Turques se coalisent: Bulgares, Serbes, Grecs et Français. Turques perdent toute Thrace et toute Macédoine jus-qu'à Tchataldja / sous main et à présent aux Bulgares et Français.

Toutes les villes de la Turquie d'Europe sont tombées aux mains des alliés. C'est le tour, maintenant, d'Andrinople, de Janina et de Scutari. Les alliés sont maintenant plus forts qu'au commencement de la guerre. La Turquie est écrasée, elle n'a pas d'argent; le cabinet de Kiamî-Pacha est tombé parce qu'il a pris la décision de céder Andrinople. Nazim-Pacha est tué. L'armée turque est divisée en deux parties qui se battent entre eux sur les lignes de Tchataldja.

Les *deuamîs* (apostats) sont revenus au pouvoir. Talat-Bey, ancien télégraphiste, maintenant millionnaire; Djavid-Bey, ancien professeur dans une école commerciale privée à Salonique, à présent millionnaire, et qui a pris la fuite il y a quelques mois pour la troisième fois : tous ces parvenus qui, eux-mêmes, ne sont pas des vrais Turcs, sont devenus ministres de nouveau avec la grande mission de sauver l'Empire ottoman et le Khalifat.

La flotte russe est déjà vis-à-vis du Bosphore. L'armée russe va occuper les six vilayets arméniens; la France prend le protectorat de la Syrie; l'Allemagne demande l'Anatolie; l'Angleterre, la Mésopotamie, avec Bagdad.

Choukri-Pacha espère et attend la mobilisation roumaine... Vaine attente. Qu'il écrive (regarder l'avis de Choukri-Pacha du 4/1/1913 v. s.) et qu'il rassure la population d'Andrinople qu'on va signer bientôt la paix; qu'il se réjouisse que Sofia et Philippopoli sont aux mains des Turcs! La vérité est qu'en Bulgarie se trouve une armée turque de 25.000 prisonniers, avec Yaxer-Pacha en tête. La guerre est à sa fin; la Turquie succombe.

Mais Choukri-Pacha et les jeunes-tures ne sont pas satisfaits des milliers et des milliers de victimes; ils en désirent encore beaucoup d'autres milliers.

Officiers, sous-officiers et soldats, la capitulation est inévitable; qu'elle ne soit pas venue trop tard!

Partout les alliés - ENVOI

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50 51 52 53 54 55 56 57 58 59 60 61 62 63 64 65 66 67 68 69 70 71 72 73 74 75 76 77 78 79 80 81 82 83 84 85 86 87 88 89 90 91 92 93 94 95 96 97 98 99 100

ПРОКЛАМАЦИЯ РЕЗУЛТАТИТЕ ОТ ВОЙНАТА¹

Срещу Турция се съюзиха: България, Сърбия, Гърция и Черна гора. Турция загуби цяла Тракия и цяла Македония чак до Чаталджа (този град е в ръцете на българите) и Галиполи.

Всички градове на Европейска Турция са паднали в ръцете на съюзниците. Сега е ред на Одрин, Янина и Скутари. Съюзниците сега са по-силни, отколкото при започване на войната. Турция е сразена, тя няма пари; кабинетът на Кямил паша е паднал, защото взе решение да отстъпи Одрин. Назим паша е убит. Турската армия е разделена на две части, които се бият помежду си на линията на Чаталджа.

Вероотстъпниците са дошли отново на власт. Таалат бей, бивш телеграфист, понастоящем е милионер; Джавид бей, бивш учител в едно частно търговско училище в Солун, понастоящем е милионер, който избяга преди няколко месеца за трети път; всички тези набързо забогатели хора, които не са истински турци, станали наново министри с голямата задача да спасят Отоманската империя и Халифата.

Руската флота е вече срещу Босфора. Руската армия ще окупира шестте арменски вилаета; Франция взема протекторат над Сирия; Германия иска Анадола; Англия — Месопотамия с Багдат.

Шукри паша се надява и чака румънската мобилизация . . . Напразна надежда. Нека да пише (вижте мнението на Шукри паша от 4 (1) 1913 г. ст. ст.) и нека уверява населението на Одрин, че скоро ще подпише мир, нека се радва, че София и Пловдив са в ръцете на турците! Истината е: че в България се намира една 25 000 армия от турци — пленници, начело с Явер паша. Войната е към края си, Турция загива.

Но Шукри паша и младотурците не са задоволени от хилядите и хилядите жертви; те искат още много други хиляди.

Офицери, подофицери и войници, капитулацията е неизбежна, но нека тя да не дойде твърде късно.

Търговска печатница — Пловдив

¹ Преводът е направен от френския текст на прокламацията, отпечатана в книгата на Павел Христов, стр. 150.

R. P. Paul Christoff. *Journal du Siege d'Andrinople. Notes quotidiennes d'un assiégé.* Paris, 1914. p. 150.

ПРОКЛАМАЦИЯ¹

ОДРИНСКИ ОФИЦЕРИ И ГРАЖДАНИ,

Примирието, сключено между Турция и съюзниците преди 2 месеца, се прекратява. Вината пада на младотурската котерия. В момента, когато кабинетът на Кямил паша заедно с Големия Диван единодушно решиха да отстъпят Одрин на съюзниците, защото Турция не може да продължава войната и цяла Европа ѝ бе пода-ла нота, че неотстъпването на Одрин ще доведе разпокъсването и на Мала Азия, във Високата порта се явиха няколко младотурци и 500 уволнени младотурски чиновници, преоблечени като софти, убиха Назим паша, неговите адютанти и няколко служачи, принудиха със сила Кямил паша да подаде оставка и с тази оставка отидоха в двореца, измамиха и склониха султана да назначи за Велик везир Махмуд Шефкет паша.

Този кървав преврат възмути Европа и съюзниците.

Вижда се, турската империя е осъдена на загиване. Войната ще продължи, докато Одрин бъде изравнен със земята и българските войски влязат в Цариград. Горко тогава на младотурските превратджии и убийци от засада...

Ние се обръщаме към Вас, одрински граждани, мюсюлмани и християни, офицери и войници, за да Ви кажем истинското днешно положение и за да Ви посочим бъдещето, което Ви чака. Обявленията на Шукри паша са хубаво написани, но истината е много далеч от тях...

Вам Ви обещаваха тренове с брашно, захар, сол, баклава, пиллаф. Треновете ги няма. Вам Ви обещаваха помощ от Цариград и Галиполи. Няма никаква помощ да Ви дойде. На Чатаджа и Галиполи стои 400 000 храбра българска армия. Вам Ви казаха, че София и Пловдив били в турски ръце. Това е лъжа, за което нека разпространителите отговарят пред Бога... Но Вие луди ли сте да вярвате, че София и Пловдив са турски, когато цяла Тракия и Македония са в ръцете на съюзниците? Лозенград, Родосто, Дедеагач, Кавала, Солун, Битоля, Скопие, всичко е в наши ръце...

Ще Ви пушем европейски вестници, за да се убедите още по-добре.

Ние, победителите, нямаме нужда от хитрости, ние сме достатъчно силни и честни, за да нямаме нужда от лъжи и измами.

Ние не искаме да разрушаваме Одрин, ние предложихме в Цариград и на Шукри паша да предаде града, защото кръвта, която сега се лее и ще се лее, е безполезно пролята и невинна човешка кръв.

¹ Прокламацията е отпечатана в две колони — едната на български, а другата на френски език. Разпръсвана е от български аероплани през февруари и март 1913 година.

Младотурците обаче искат кръв, Шукри паша иска кръв.

Е добре, ето пак сега кръв, нека се наситят...

Над тая кръв и тези съсипни на Одрин ще изгрее скоро слънцето на освобождението, на справедливостта и на мира, на благодатния, траен мир...

Колкото по-скоро се предадете, толкова по-добре за Вас и за Вашия град... Колкото по-късно, толкова по-зле...

Офицери, войници и граждани на Одрин, помислете, разсъдете и ако желаете, ако можете, помогнете да се намалят жертвите, които и досега не са малко. Всяко по-нататъшно съпротивление при настъпилния глад и мизерия в града, глад и деморализация в гарнизона, от който всекидневно идват да се предават по 50 до 100 души, е лудост, чиста, безразсъдна лудост.

Търговска печатница — Пловдив

Капитан от Генералния щаб
ГЕОРГИ ПЕТРОВИЧ
ПОЛКОВНИКОВ
Донски казак от Кривянская
станция, роден в Кавказ през
1883 година

Полковник-барон
ВЛАДИМИР дьо ПЕЛЕНБЕРГ
командър
на 3-а Дебърска дружина
от Македоно-одринското
опълчение

Милостивая Государыня

Платьяка Леопольдна

С величайшим удовольствием исполнила
ваше желание. Вашего отца Георгий Петровича
Полковникова я встречала по имени. Это был
доблестный офицер, в ту же минуту по имени
приглашая к нам на добрые подвиги под
Латановкой в 1912 году, в штаб генерала
Ратко-Димитриева освобождая внимательное
ожидалось к кому и помирившего его
в год который исполнили на боевом фронте
я Полковник генеральского штаба Френар и
Клиде-Валенко - вил добровольцев. И тогда
писал о Полковник Полковников, который
в бою держал себя и дитятым героем и не
ради каких мило флирт (таких же было) я
и мило и преданности к общему славянскому
кому флирт и дитятым радужных писем
Если хотите я написала это в дитятым
Латан, а во свирелью эту (таких же
писем) это писала писала вам совет
картону с податом к нему своего писателя
в чужд

Ваш
Нас. Полковник, Валентин

Полковник
Мотвилев, 29, Рата XII

19 $\frac{17}{1}$ 85.

Многоуважаема Госпожа

ТАТЯНА ГЕОРГИЕВА

С голямо удоволствие изпълнявам Вашето желание: Вашият баща **ГЕОРГИ ПЕТРОВИЧ ПОЛКОВНИКОВ** аз много добре помня. Той беше доблестен офицер, струва ми се в чин полковник, който пристигна при нас на бойната позиция при Чаталджа в 1912 година, в Щаба на генерал **РАДКО ДИМИТРИЕВ**, който особено внимателно се отнесе към него и го настана в къщата, която заемахме на бойния фронт аз, полковникът от генералния щаб **ДРЕЙЕР** и капитан **МАМОНТОВ**, всички доброволци.

Аз даже писах за полковник Полковников, който в боевете се държа като истински герой и не поради никакви отличия (такива нямаше), а от любов и преданост, и общ славянски дълг и братство към родните племена.

Ако искате, аз ще напечатам това в българските вестници, а за свидетелство на това, че аз пиша това писмо, изпращам Ви своя портрет (картичка), с печата на нашия Съюз на писателите в Прага.

Ваш,

ВАСИЛИЙ НЕМИРОВИЧ—ДАНЧЕНКО

Прага

Моравска ул., 29, Прага XII

24

19 — 35

I

На Татяна Георгиева

Полковникова,

Дъщеря на моя боен другар
във войната 1912 година
за спомен за нейния баща,
доблестния офицер.

Василий Немирович—Данченко

27

19 — 35

I

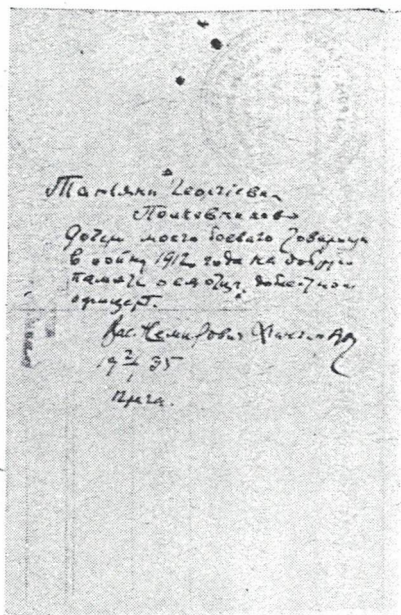
Прага

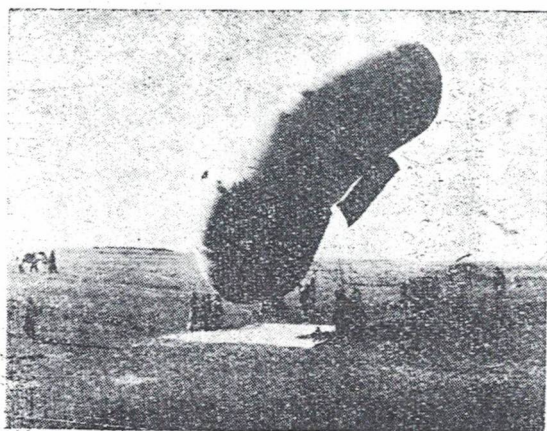
Вас. Немирович Данченко
19-5-35
I

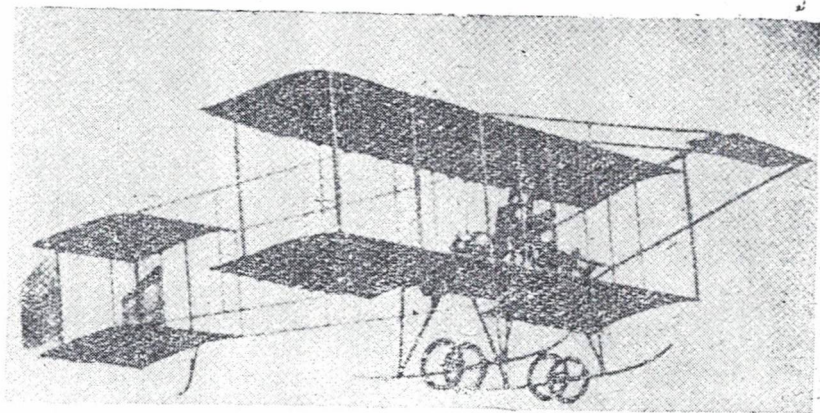
Снимка
на руския писател и военен ко-
респондент **ВАСИЛИЙ ИВА-
НОВИЧ НЕМИРОВИЧ-ДАН-
ЧЕНКО**

Писмо
от военния кореспондент и рус-
ки писател **Василий Иванович
Немирович — ДАНЧЕНКО** до
дъщерята на капитан от гене-
ралния щаб **ГЕОРГИ ПЕТРО-
ВИЧ ПОЛЬКОВНИКОВ**, до-
броволец в Балканската война
(1912—1913 г.)

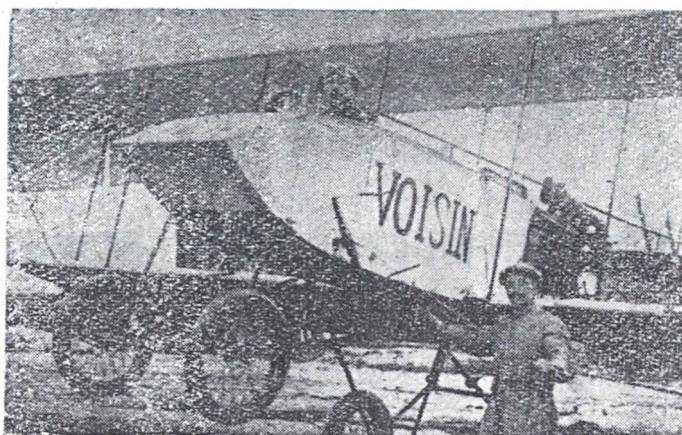
Змейков балон „Дра-
кон“, подарен на Бъл-
гария от руското воен-
но министерство
Използван от нашат
Балонна рота за наблю-
дение и коригиране на
артилерийския огън при
Одрина

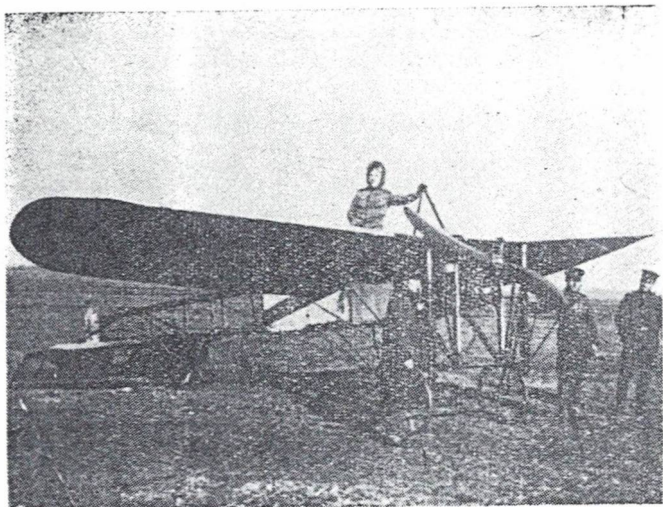

Самолет „Фарман“ с мотор „Гном“ (50 к. с.),
руско производство, двуместен

Самолет „Воазен“, в гондолата — пилотът
Никола Манков

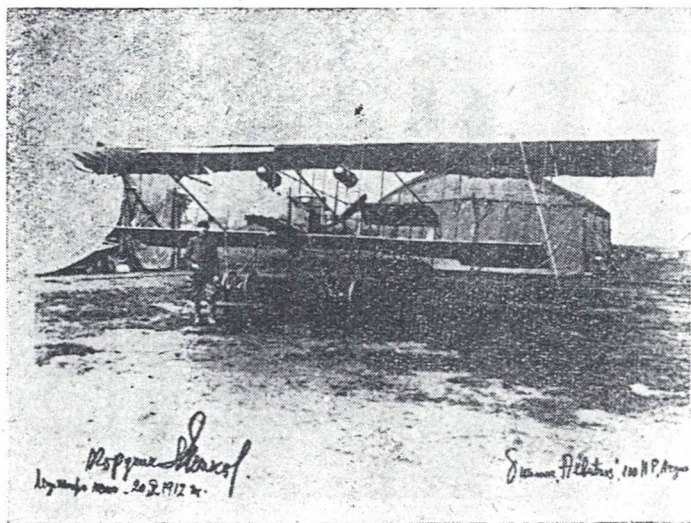

Самолет „Блерно“ с мотор „Гном“ 50 к. с., с него поручик СИМЕОН ПЕТРОВ изпълнява бойни задачи

Летище Кючук чайр при Свиленград
Аероплан „Албатрос“ с пилота поручик Радул Милков
Зад аероплана се виждат полските хангари от платнища

Всрочно
1912 г.

„Албатрос“ 100 HP, 1912 г.

Руският летец
Николай Димитриевиц Костин
в авиаторски костюм

Петр Евсюков и А. А. Лагонов
в самолет „Фарман“ преди полет.

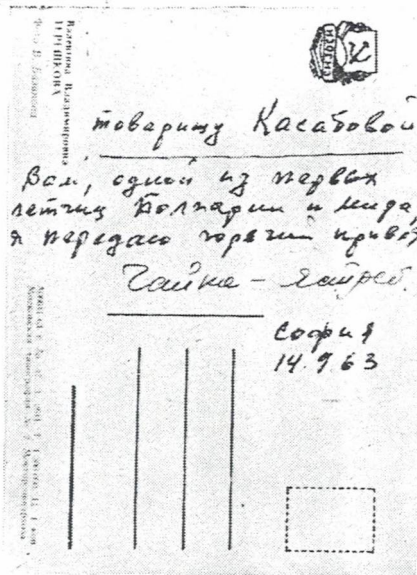

На летище Кючук чайр при Свиленград — 1912 г.
Чрез съвместната служба между българските и руските
летци се изгражда бойна дружба през Балканската
война

Летище Кючук чайр при гр. Мустафа паша (Свиленград)
Генерал-майор Симеон Янков,
фотографиран с руски и български летци

РАЙНА ВАСИЛЕВА КАСАБОВА

Родом от гр. Карлово

Самарянка при 1-а полска подвижна болница —
гр. Мустафа паша (Свиленград)

Първата жена в света, летяла над крепостта Одрин —
1913 г., с боен самолет за изпълнение на бойна задача —
хвърляне на позиви

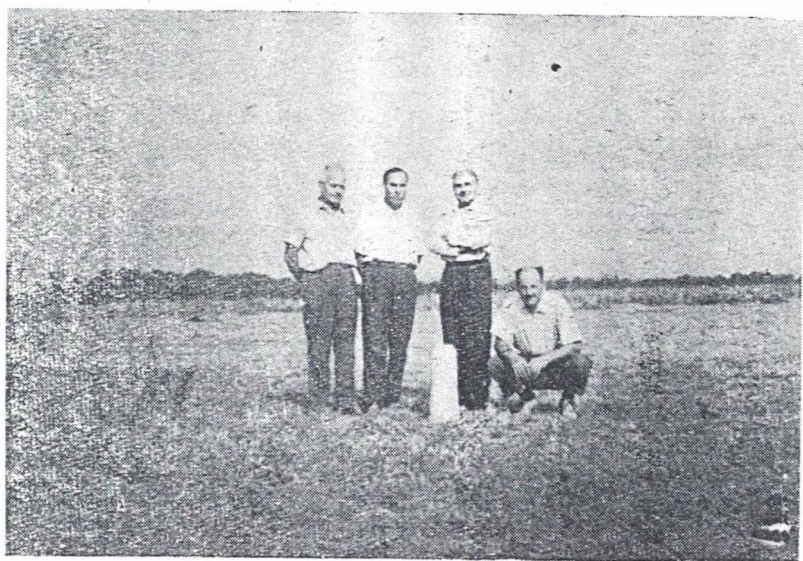
Среща на Райна Касабова с първата жена-космонавт
ВАЛЕНТИНА ТЕРЕШКОВА, на 14 септември 1963 г.
в София. Руско-българската дружба прераснала в Съ-
ветско българска дружба

Летището Кючук чайр — Свиленградско,
намира се на около 1 км югоизточно от града

Вижда се бележният камък, маркиращ мястото, гдето
с паднал и изгорял летецът поручик
ХРИСТО ТОПРАКЧИЕВ,
с аероплан „Блерио“ — 19. X. 1913 год.

№ 2

Откриване на българската болница, обслужвана от наша санитарна мисия, изпратена в Русия — Кавказкия фронт (10 януари 1915 — до 17 юли 1916 г.)

Станция Кавказкая

Д-р МИРЧО В. МОРФОВ — шеф на българската санитарна мисия — прав зад полковник Лисовой

Болницата е работила 18 месеца. Лекувани са 800 ранени и болни бойци. Извършени са 150 операции. Амбулаторно са лекувани около 5000 граждански лица

П Р И Л О Ж Е Н И Я:

- № 1 — ВЕРБАЛНА НОТА от Австро—Унгария и Русия до правителствата на балканските държави . . . . .
- № 2 — СПИСЪК на руските военни кореспонденти, допуснати в театъра на военните действия . . . . .
- № 3 — СПИСЪК на военните цензори от Цензурната секция при щаба на Главното командване . . . . .
- № 4 — СПИСЪК на руските санитарни мисии и някои лекари, работили в България по време на войната . . . . .
- № 5 — Списък на някои от наградените руски лекари с военни ордени . . . . .
- № 6 — СПИСЪК на руски офицери-доброволци, постъпили в българската войска по време на войната . . . . .
- № 7 — Списък на наградените руски лекари-доброволци . . . . .
- № 8 — ТАБ.ЛИЦА за направените доставки . . . . .
- № 9 — Снимки и факсимилета от документи . . . . .

СЪДЪРЖАНИЕ

	Стр.
У в о д	3
1. Дипломатическа и морална подкрепа	8
2. Руски печат, военни кореспонденти и българска цензура	16
3. Материално подпомагане	27
4. Обществена благотворителност	33
5. Руски доброволци и проявена храброст:	36
а) Санитарни мисии и дейност	36
б) Доброволци-авиатори (летци и авиомеханици)	45
в) Доброволци — строеви офицери, подофицери и войници	50
З а к л ю ч е н и е	56
П р и л о ж е н и я	61
Снимки, факсимилета от документи	89